Ahmed Resmî
Efendi'nin

Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Ahmed Resmî Efendi'nin
VİYANA ve BERLİN SEFARETNÂMELERİ

Tercüman Gazetesi'nin
bir kültür hizmeti olarak
yayınladığı
"1001 TEMEL ESER"
Serisinin 151. kitabı,
Ahmed Resmî Efendi'nin
VİYANA ve BERLİN SEFARETNÂMELERİ

KERVAN KİTAPÇILIK BASIN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
Ofset Tesisleri'nde
dizilmiş ve basılmıştır.

Tercüman 1001 TEMEL ESER

151

Ahmed Resmî
Efendi'nin

Viyana ve Berlin Sefaretnameleri

Sadeleştiren:
Bedriye ATSIZ

İSTANBUL
1980

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren, ona yön veren konularda **"Gerçek eserler"** elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş **-Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış-** binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip-toparlayacak ve günümüzün Türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde **"Köşetaşı"** vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız **"1000 Temel Eser"** serisi, Millî Etiğim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve **"Tercüman 1001 Temel Eser"** dizisini yayınlamaya karar verdik. **"1000 Temel Eser"** serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâca her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman
Gazetesi Sahibi

ÖNSÖZ

AHMED RESMÎ EFENDİ VE SEFÂRETNÂMELERİ HAKKINDA:

Ahmet bin İbrahim 1700 tarihinde Girid'in Resmo (Rethymno) kasabasında doğdu ve 1783 tarihinde, otuzüç yaşında gelip yerleştiği İstanbul'da öldü.

Tahsil ve görgüsünü arttırmak için geldiği başkentte, Reisülküttâb Tavukçu Mustafa Efendi'ye intisâb ederek onun kızıyla evlendi. Bu her iki yaklaşma ve üstün kaabiliyetleri onun Bâb–ı Âli hizmetinde süratle ilerlemesini sağladı. Dîvan kalemlerinden birinde başlattığı memuriyet hayatını mukataacı, muhasebeci, elçi, tezkireci, sadâret mektupçusu ve kethudâsı, çavuşbaşı, tersâne ve mutbak emîni, sergi nâzırı, murahhas ve defterdar rütbeleriyle ölümüne kadar sürdürdü. Bu görevlerinin yanı sıra kaleme aldığı eserleriyle de XVIII. Yüzyıl Türk devlet

adamları arasında, çağdaş Avrupa'nın da hemen tanıdığı bir yer yaptı. Batılı yazarlar birbirlerine dayanarak, hiçbir delil göstermeksizin kendisini sırf Girid'li olduğu için Rum asıllı olarak kabul ederler. Ahmed bin İbrâhim, Resmo'da doğduğu için gerek memuriyet hayatında, gerekse eserlerinde Ahmed Resmî Efendi olarak şöhret yapmıştır. Devlet adamlarının ve yazarlarının doğdukları şehri lâkab olarak almaları ve böyle tanınmaları gayet tabiî bir hâdisedir. Sırf buna dayanarak Ahmed Resmî'yi Rum asıllı diye göstermek doğru sayılamaz. Kaldı ki, Osmanlı topluluğu içinde devlete ve memlekete yararlı olmak yarışında insanların hangi asıldan oldukları değil, aldıkları Osmanlı kültürünün tesiri ön planda gelmektedir. Avrupa'yı tamamiyle doğu kültürü açısından gören ve on aylık bir ayrılıktan sonra Tutrakan'a geldiğinde câmi ve minareleri görünce büyük bir sevinç duyduğunu ve secdeye kapanarak Devlet-i Aliyye'nin bekasına duacı olduğunu yazan Ahmed Resmî Efendi için, Rum asıllıdır demek, sadece tarihî bir gerçeği ortaya koymak için ise ispatlanması gereken, yok değil de başka sebepler ile söylenmişse, haksızlıktan başka bir anlam verilemeyecek bir hükümdür.

Burada, Viyana ve Berlin elçiliklerinden döndükten sonra kaleme aldığı Sefâretnâmelerini sunduğumuz Ahmed Resmî Efendi'nin ileride bâzılarının takdimini düşündüğümüz bir takım eserleri daha vardır. Bunlar: Hülâsatülîtibâr (1769–1774 Osmanlı–Rus Savaşı ve Küçük Kaynarca Barışı), Halîfetürrüesâ (reisülküttâbların hayat hikâyeleri), Hâmiletülküberâ (kızlarağalarının yetiştirilmeleri ve hayatları), Vefiyyât (meşhur bâzı kadın ve erkeklerin ölümleri hakkında), Coğrafiyâ-yı Cedîd (yeni coğrafiya) ve Atasözleri, gibi eserlerdir.

Ahmed Resmî Efendi'nin Nemçe (1757) ve Prusya (1763)

Sefâretnâmeleri, eserleri arasında en tanınmış olanlarıdır. Sefâretnâmeler genellikle Bâb–ı Alî'nin fevkalâde elçi olarak yabancı ülkelere gönderdiği memurların sonradan kaleme aldıkları anılarıdır. Devletin bilinçli olarak bunlardan, gördüklerini bildirmelerini istemesi ancak XVIII. Yüzyılın sonlarında III. Selim ile başlar. Daha öncekiler, tamamiyle âdet hâline gelmiş olan, elçilerin kendi görüşlerini kendiliklerinden, saraya verdikleri resmî haberlerin dışında, seyahat notları hâlinde kaleme almalarından ileri gitmez.Bunların içinde "Her fırsat ve imkânda bir şeyler öğrenmek, her elçinin en faydalı vazifesidir" diyen Ahmed Resmî Efendi gibileri her zaman görülmez.

Osmanlı Sultanlarının önce komşularıyla ve daha sonraları da diğer devletlerle olan diplomatik münâsebetleri her ne kadar XIV. Yüzyılda başlamakta, XV. Yüzyılın sonlarından ve XVI. Yüzyılın başlarından bu yana da yabancı elçiler İstanbul'da oturmakta iseler de, Osmanlı İmparatorluğu'nun dışarıda dâimî elçilikler kurmaya başlaması ancak XVIII. Yüzyılın sonlarına doğrudur. Daha önceki elçiler yabancı dillere her zaman "Botschafter" olarak değil, "Gesandter" olarak çevrilmişlerdir. Dâimî elçilikler kurmaktaki bu gecikmenin sebebi her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin şeriata göre hareket etmesi ve müslüman olmıyan devletlerle sürekli olarak savaş içinde bulunması idi. Devletin sınırları dışındaki topraklar Dârülharb (savaş alanı) olarak kabul ediliyordu. Fâtih bir devlet olan Osmanlı Devleti, bu esaslara dayandığından tâ 1683 Viyana bozgununa ve ondan sonraki geri çekilmelere kadar durumu bu açıdan mütâlâa etmiş ve hıristiyan Avrupa devletlerinin gönderdikleri dâimî elçileri, huzurlarına tahammül edilir hatırlı misafirler gözüyle görerek onlara gerekli nezâket formalitelerini göstermişlerdir. Osmanlı

padişahları ise ancak bir şehzâdenin doğumunu, tahta çıkışlarını, saray düğünlerini veyahut da dostluğun sona erdiğini, savaş açıldığını bildirmek üzere bu gibi olağanüstü hâllerde birer olağanüstü elçi gönderirlerdi. Bu elçiler görevlerini tamamlar tamamlamaz da hemen geri dönerlerdi. Bu sefâretnâmelerin meydana gelmesi bu gibi olaylara bağlı bulunmaktadır. Bunlarda dâimâ asıl siyâsî görevler hakkında, devlet sırrıdır, diye üstü kapalı geçilmiştir. Bunun en güzel misalini Ahmed Resmî Efendi'nin Prusya Kralı II. Friedrich'le yaptığı özel bir konuşmayı anlatırken görüyoruz.

Elçimizin İstanbul'a dönüşlerinde hazırladığı her iki Sefâretnâmesini de tarihçi Vâsıf eserine (Tarih–i Vâsıf, İstanbul 1219/1804, S.120) şöyle bir değerlendirme ile alıyor: "Küçük evkaf muhasebecisi (1) iken elçilik ikinci derecesiyle Nemçe İmparatoruna mutlu tahta çıkış haberini (2) bildiren hükümdar mektubunu iletmeğe memur edilen Elhâc Ahmed Resmî Efendi, sefaret görevini tamamlıyarak İstanbul'a dönüşünde bir mücevher değerinde olan eşsiz yazılarını Sultanın eşiğine sundu. Yazıları lüzumsuz uzatmalardan ve gevezeliklerden uzak olduğu için hiç değiştirmeden ve ekler yapmadan olduğu gibi bu sayfalara alınarak böylece devletin elçisinin geri dönüşü ölümsüzleştirilmiş oldu." Ahmed Resmî Efendi'nin satırlarına Türkler kadar Avrupalılar da büyük bir değer verdiklerinden Sefâretnâmelerinin her ikisi de kısa bir zaman içinde Avrupa dillerinden Almanca ve Lehçe'ye çevrilmişlerdir. Ahmed Resmî Efendi Prusya Sefâretnâmesinin sonunda bize, bu sefâretnâmeyi yazmakla yaptığı işin öneminin derecesini bizzât kendi kalemiyle açıklıyor: Yirmi–otuz yıl sonra bugün herkesin bildiği şeyler sayılan bu konuları bilen kalmıyacaktır, diyor. Geri kalanların ise rivâyetler ve bilinenleri birbirine karıştıracaklarını söyleyerek, bilekte kuvvet varken gözle görülenleri kâğıda dökmenin çok çeşitli

faydalar sağlayacağını açıklıyor. Geçmişteki meslektaşlarımız ve dostlarımız, bildiklerini nasıl unutulmaya bırakmadan kaleme alarak bizi bin yıllık olaylara ortak ettilerse, biz de, bize düşen bu insanlık borcunu yerine getiriyoruz, diyor. Aynı zamanda bütün dîni bütün müslümanlar gibi o da, böylece adının hayırla anılmasını istediğini kaydediyor.

Ahmed Resmî Efendi önce 1757 tarihinde III. Mustafa'nın tahta çıkması (1757–1774) gibi müjdeli bir olayı haber vermek üzere Nemçe'ye (Avusturya) gönderiliyor. Yol dahil on ay süren (3.XI.1757/3–13.IX. 1758) bu elçiliği sırasında, ekteki I. haritada görüleceği üzere izlediği gidiş–dönüş yolu ve şehirler hakkında verdiği etraflı bilgi onun coğrafyaya, kutsal Roma Germen İmparatorluğu hakkında verdiği etraflı bilgi ve tarihe olan derin ilgi ve bilgisini ortaya koymaktadır.

Eski harflerin vokalden yana olan eksikliği sebebiyle yazmalar ve basmalardaki bizlere yabancı bir takım özel isim yanlışlıklarını elden geldiği kadar doğrularını bularak yazmağa ve böylece, şimdiye kadar Ahmed Resmî Efendi'nin Sefâretnâmelerinden faydalananların düştükleri ufak tefek yanlışları gidermeğe çalıştık. Bu isimlerin yanlış okunmaları ve özellikle Avrupa dillerine yapılan çevirmelerde olduğu gibi, okunamayan kısımların atlanıvermesi veya suçun, yanlış bilgi verdiği yollu, Ahmed Resmî Efendi'ye yüklenmek istenmesi büyük günah olur. Kaldı ki, elçimiz Soldat (er) gibi, Redoute (maskeli balo) gibi tamamen yabancı kelimeleri bile Arap alfabesiyle yazıp tanıtmayı başarmıştır. Ahmed Resmî Efendi'nin bilhassa şehirler, çevreleri, ekonomileri ve üst sınıfın olsun, halkın olsun psikolojileri hakkında verdiği bilgi, yürüttüğü fikirler dikkati çekmektedir. Önemli vazifesi dışında kalan boş vakitlerini gezerek ve gördüklerini kendi açısından inceliyerek okuyucuya sunan elçi, böylece yalnız kuru

bir üslûpla anlatmakla kalmıyor, anılarına aynı zamanda edebî bir karakter de katıyor. O kadar ki, bugünkü Viyana ve Berlin'i tanıyanlar pekâlâ bu eski zaman yolculuğunda ona arkadaşlık edebilirler, hem de yadırgamadan.

Ahmed Resmî Efendi, Avrupa devletlerinin birbirlerine karşı olan politik tutumlarını da çok iyi bildiğini sefâretnâmelerinde açıkça gösteriyor. Aynı zamanda onun din ve verâset gibi o çağ Avrupa'sının çapraşık meselelerini de ne derece güzel kavradığını her vesile ile satırları arasında buluyoruz. Arada sırada tamamen şahsî fikirler de yürütüyor. Biz bugün bunların hakikatten uzak olduklarını bildiğimiz hâlde, bunların mantıktan uzak olmamaları da bizi ayrıca neşelendiriyor. Arada Arapça mazmunlar ve duruma uygun hikâyeler de katan elçi, bâzan Brandeburk (Brandenburg) ve Grandebor kelimelerinin açıklanmasında olduğu gibi, dilciliğe de kaçıyor. II. Friedrich'i sanki uzun süredir tanıyormuşçasına bütün karakteristiği ile gözlerimizin önüne sürüyor. Bilindiği üzere elçimizin Prusya'ya gönderilmesine sebep, büyük Friedrich'in iki yıldan beri ne pahasına olursa olsun Osmanlı İmparatorluğu ile düşmanlarına karşı iyi ve yakın ilişkiler kurmak için gösterdiği çabalardır. II. Friedrich üstüste gönderdiği elçilerle hediyelere boğduğu İstanbul'dan kendisine bir elçi gönderilmesini istemekte idi. Bu devre âit belgeler, Tarih–i Osmânî Encümeni Mecmuası'nda "Berlin Hazine–i Evrâkında Vesâik–i Kadime–i Osmâniye" adı altında yayınlanmıştır. Burada bilhassa 275 ve 6 numaralı kartondaki belgelerin 1763, 1766 ve 1774 yıllarına âit olduğu bildirilmektedir. Elçi notlarında pek tabiî bu devlet sırlarını geçerek doğrudan doğruya kralın şahsını, çevresine olan tutumunu ve icraatını, onun siyâsî hedeflerini göz önünde tutarak anlatıyor. Hayran olduğu noktalardan bir tanesi de onların ticaret metodlarıdır. Yoksa çok kere Devlet–i

Aliyye ile yaptığı karşılaştırmalarda Batı'yı küçümseyen bir edâ bulunmaktadır. Franfurt (Frankfurt a. Oder) ve Lepiska (Leipzig) panayırlarını, bezirgânların doğruluğunu, nehir yollarından nasıl faydalanıldığını uzun uzun anlatmaktadır. Doğuda tüccar dâima aldatan ve yolsuz para kazanan bir şahıs olarak ele alındığından, Batı'daki bu dürüstlük elçimizin dikkatini o derece çekmiştir ki, Brandeburk Kralına: "Neden sözünüzde durmuyorsunuz?" sorusunu soranlara, Kralın: "Ben bezirgân değilim!" diye cevap verdiğini notlarına almaktan kendisini alıkoyamamıştır. Ahmed Resmî Efendi'nin her iki elçiliği sırasında da en çok alışamadığı iki şeyden birisi maskeli balolar, diğeri de tiyatrolardır. Bu derece dikkatli ve uyanık bir adam olmasına rağmen, onun kalemiyle o çağ Avrupasının bu yönünü görmek, hem çok ilgi çekici ve hem de çok eğlencelidir. Teknik, ticaret ve politika bakımından onları çok iyi anladığını belirten yazılarının yanında, Ahmed Resmî Efendi'de, ruh ve kültür bakımından Batılı komşularımıza nasıl yabancı olduğumuzu görüyoruz. Onları sanki başka dünyaların adamları imişler gibi, tıpkı yüz yıl önce Evliyâ Çelebi'de olduğu şekilde hâlâ da tamamen yadırgayan gözlerle görmek ve göstermek, bu notlara zaman zaman bir yandan da bir binbir gece masalı havası vermektedir.

Münih, Bedriye ATSIZ

NEMÇE SEFÂRETNÂMESİ (*)

(*) Ahmed Resmî Efendi'nin Nemçe ve Prusya Sefâretnâmeleri, Vâsıf Tarihi (I, 120–132; 240–262)'ndeki metinden naklen sâdeleştirilmiş; Vâsıf'ın sayfa numaraları metin içinde belirtilmiştir.

S: 121 Tanrı'nın izniyle bu bin yüz yetmiş bir yılı saferinin yirminci perşembe günü (3.XI.1757) İstanbul'dan kalkılarak sekiz günde Edrene'ye (Edirne) varıldı. Cisr–i Mustafa Paşa (3) üzerinden geçilip Filibe ve Sofya yoluyla Şehirköyü'ne gelindikte orada kar ve yağmura yakalanıldı ve Morava nehri yakasına ancak yirmi sekizinci gün ulaşıldı. Adı geçen nehirin köprüsü olmadığından açık (4) diye adlandırılan bir vasıta ile suyu geçmek lüzûmuna karar verildi. Fakat her taraf donmuş olduğundan araç kullanmak mümkün olamadı ve bu yüzden durum elverinceye kadar dört gün orada oturmak zorunda kalındı. Erbaîn içinde erbaîn çıkararak (5) kırk günün son günü olan cemâziülevvelin başında (11/14.1.1758) Belgrad–ı Dârülcihâd'a (Belgrad) varılıp şehire girildi. Belgrad'da onüç gün kalındı. Bu sırada Zemun (Semlin) subaylarından Varadin (Peter–wardein) kumandanı aracılığıyla Ösek (Esseg, Osjeh) ceneraline varışımız bildirildi. Sonra Beç'ten (Viyana) bizi karşılamakla ve yardım etmekle görevli tercüman ve mihmandar önce Zemun'a ve oradan da Belgrad'a

gelip görevimizden sevinç duyulduğunu açıklamak yollu bizimle hoşbeş ettiler. Sonra nehri geçmemiz için Zemun çevresinde gelenek olduğu üzere hazır bulundurulan salı (don yüzünden) kullanmak mümkün olamayacağını anlattı. Sava Nehri de üzerinde yürümeyi tehlikeli kılacak şekilde yarı donmuş bulunuyordu. Zamanın ve durumun elverdiği derecede bir piyâde kayık (6) geçebilecek kadar nehirde bir kanal açılması gerekmekteydi. Belgrad valisi saygı değer vezîr İbrahim Paşanın yanında kanalın açılması ve cemâziülevvelin onbeşinci günü (25.1.1758) karşıya geçilmesi görüşülüp kararlaştırıldı. Sonra yazıldığı ve kararlaştırıldığı üzere her iki tarafın üstüne aldığı bu ağır işin yerine getirilmesine başlandı ve buz kırılıp adı geçen ince cetvel (kanal) meydana getirildi. Sava nehrinin orta yerinde bir de nişan konulunca kararlaştırılan zamanda bizi karşılamakla görevlendirilmiş bulunan tercüman ile Zemun kumandanı bir oymalı ve süslü kayıkla bu nişan yerine geldiler. Ben kulunuz (Ahmed Resmî) da Belgrad'da âdet olduğu üzere muhteşem bir alay ile Sava kıyısına varıp, Belgrad defterdarı ile birlikte bizi geçirecek olan kayığa binip nişan yerine yanaştık. Belgrad defterdarı, altmış kişiyi bulan yanımdakilerle birlikte Zemun kumandanına bizi teslim edip elinden de teslim kâğıdı alarak merasim görevini tamamladı. Sava'nın öte yakasında kendimiz ve yanımızdakiler için bir hinto (7) ve diğer arabalar ile birlikte iki bayrak (8) askerleri beklemekte idiler. Toplar atıldıktan hemen sonra arabalara binilip Sava kıyısından iki saat uzaklıkta bulunan Zemun kasabasında hazırladıkları konağa inildi. Orada

S, 122 yedi gün kalıp misafirlik süremizi doldurduktan sonra yanımıza görevli iki tercüman, iki mihmandar, bir hekim ve beraberinde altmış kadar eri olan bir kapudan (kumandan) kattılar. Bol yiyecekler ve sonsuz ikramlarla kasabadan kasabaya günde üçer beşer saat gidilerek ve üç günde bir durup dinlenerek on günde Ösek (Esseg) kalesine varıldı. Bu adı geçen kale Drava nehrinin Tuna'ya döküldüğü yerden iki saat kadar yukarıda, Drava nehri kıyısında, yere gömülmüş sağlam bir kaledir. Karşısında gene adı geçen nehrin kenarında şans (9) adında küçük bir hisar bulunmaktadır. Bu hisar Bosna sınırına aşağı yukarı yirmi saat uzaklıkta olup doğu ve batısında çok süslü varoşları vardır. Adı geçen nehirden açık'larla (10) gidilip gelinir. Öte yanı gayet batak ve sulak yerler olduğundan üzerinde bir saat çeker uzun mu uzun köprüler görülmüştür. Onbeş günde Ösek'den İstoni Belgrad'a (İstolni Belgrad, Stuhlweissenburg) (11) varıldı. Burası batı yönünü tutan büyük bir gölün kenarında, değerini yitirmiş ve çevresi korkunç eski bir hisardır. İstoni (İstolni) Belgrad'dan sonra sekiz günde Yanık adlı kaleye (Raab) (12) gelindi. Burası Rabe ve Erbece (Raab ve Rabnitz) (13) adındaki nehirler arasında ve Tuna yakınında bulunan, etrafı çeşitli adalar ve tabyalarla sağlamlaştırılmış dayanıklı bir kaledir. Buradan da Altunburk (Altenburg, Wieselburg) adlı şehre altı günde ulaşıldı. Bu adı geçen şehir bir nehrin üzerinde topraktan bir şaranpo (14) ile çevrilmiş bir yer olup içinde kraliçenin çok büyük zahîre anbarları ve değirmenleri görülmüştür. Bu söylediğimiz nehir Macaristan ile Beç (Viyana) sancağından

oluşan Ağuşturya (Avusturya) yı sınırlar. Buradan da dört günde, receb–i şerîfin başında (11/13. III. 1758), Beç'e (Viyana) iki saat uzaklıkta olan ve şehrin mahallesi sayılan İşveket (Schwechat) adındaki kasabaya varmak kısmet oldu. Burada kaldığımız üç gün sırasında yanımıza görevli olarak verilen baş tercüman aracılığı ile çasarla yapılan "hoş geldiniz!" yollu selâm kelâm sırasında Beç'e ne şekilde gireceğimiz meselesi de düzene sokuldu. Receb–i şerîfin üçüncü günü (13.III.1758) İşveket'ten (Schwechat) anımıza sanımıza uygun bir biçimde topluca Beç'e doğru yola çıktık. Beç yakınında bulunan bir köprü başında çasar adına bir sır kâtibi (15), bir tercüman ve bir bayrak, atlı asker tarafından karşılandık. Buradan itibâren düzenlenen bir alay ile Beç kalesi içinden geçerek kalenin kuzey yönünde bulunan Lobdoş (Leopoldstadt) adası varoşunda Tuna'ya ve Beç kalesine vararak öteden beri elçiler için hazır bulundurulan konağa indik. Beç'e girişimiz nevrûz (16) günlerine ve bahara rastlıyordu. Grandeborun (Brandenburg Elektörü) hazırlıklarını tamamlayarak kraliçenin (Maria Theresia 1740–1780) özel mülkü olan Çeh (Çek, Bohemya) eyâletine yönelmesi ve Beç
S: 123 tarafından da / asker gönderme günleriydi. Ortalıkta bu defa Grandeborun Beç'e gelmesi korkusu dolaştığından dış tedbirlerin alınmasından başka Lât ve Menât (17) benzeri putlardan da medet umduklarından, halk hergün inançlarına göre dualarının kabul olunacağına inandıkları bir yer olan kiliselere, çocukları ve karıları ile yayan olarak ve âdetâ koşarcasına gidip Grandeborun yenilmesi için dua ve yakarışlarda bulunuyorlardı.

Bu yüzden Sultan'ın mektubunu kabûle zamanları olmadığını bildirerek özür dilediklerinden, buluşmanın şâban başına dek (10/12.IV.1758) bırakılması uygun görüldü. Şâban başında çasarın başvekili altı beygirli özel hintosu ile dâvetçisini karşılayıcı olarak bir bayrak asker, yanımızdakiler için de altı baş, eğerli basatlı (18) at gönderdi ve belirli saatta alay ile hintoya binilerek başvekilin evine gidildi. Gerek binek taşında ve gerekse merdiven başlarında sağlı sollu görevli karşılayıcılar tarafından alınarak devlet büyükleri ve kadınlar ile dolmuş olan başvekilin bulunduğu odaya götürüldük. Başvekil bizi görünce oturduğu sandalyadan ayağa kalktı. Bize de bizim için hazırlanmış olan sandalyalara oturmamızı işâret ederek saygı gösterdi. Yerlerimizi aldıktan sonra elçiliğe ve dostluğa değinen hâl ve hâtır sorularıyla sohbete başlandı ve tablalar içinde çeşitli meyve ve şekerlemeler sunulduktan sonra kahve ve şerbetler içildi. Devletimizin sahibi iyiliksever sultân efendimiz hazretlerinin yüksek mektupları sunulup çasara da sultânın mektubunun ulaştırılacağı gün belirtildikten sonra vardığımız şekilde geri dönüldü. Üç günden sonra gene aynı törenle çasariçenin başvekili tarafından da dâvetçi, hinto, atlar ve karşılayıcılar geldiler. Ona dahi yukarıda yazdığımız üzre velînîmet efendimizin mutlu mektubu verildi. Gene dostluk töreni tekrarlandı. Şâban ayının onuncu günü (19.IV.1758) aynı şekilde çasar tarafından da dâvetçi ile bizzat kendi güzel hintosu, atlar ve karşılayıcılar geldiler. Alay ile hep beraber çasarın sarayına varıldı. Binek taşına ve merdiven başına gene karşılayıcılar çıktılar. Bundan sonra bir

adamları teşrifatçı olarak önümüze düştü. Çasarın dîvânhânesi yanında bulunan bir odada bekletildik. Huzûra alınmamız için içeriye soruldu. Sonra kapıcılar kethüdâsı derecesinde bir adamları bizi karşılayıp dîvânhâne kapısını açtı ve bizi teklifsizce yedi aded yüksek rütbeli adamımızla birlikte içeriye, yerlerimize götürdü. Sultânın mektubu dîvân efendisinin elinde taşınarak böylece her iki tarafı devlet büyükleri ve kadınlarla dolmuş olan dîvânhâneye girildi. Dîvânhânenin nihâyetinde eni ve boyu aşağı yukarı beş zirâlık (19) ve acem halısıyla döşenmiş, basamakla çıkılan bir sa-
S: 124 hanlıkta / üzeri sarı dîbâ (20) ile örtülmüş bir taht vardı. Çasar, yanında üzerine elmaslar işlenmiş siyah kadife elbisesiyle ayakta duruyordu. Biz mektupla sofanın yanına varıp: "Bugünkü günde Osmanlı Devletinin şerefler dağıtan tahtında oturan ulu, soylu ve dünya sığınağı pâdişâhımız, efendimiz hazretlerinin tahta çıkmaları haberini siz dostlarına bildiren müjde mektuplarıdır" dediğimizde, çasarın işâreti üzerine sultânın mektubu yanında hazır bulunan masanın üstüne konuldu. Tercüman söylediklerimizi çasara anlattı. Çasar cevap vermeğe hazır bekleyen başvekiline işâret edince başvekil tercümana: "Dünya fatihi sultân hazretlerinin tahta çıkmalarından ve kendilerine bu müjdeli haberi getirmek üzere bir elçi göndermek büyüklüğünü gösterdiklerinden dolayı çok memnun olup sevinç duyduklarını ve bu mutlu tahta çıkışı kutladıklarını" bildirdi. Tercüman dahi bu haberi bu kullarına açıklayıp ilettikten sonra aynı biçimde geri dönüldü. Üç gün sonra da gene aynı şekilde ve aynı yerde çasariçeye dahi sultânın mektu-

bu verilmek suretiyle elçilik işimiz tamamlanmış oldu. Yukarıda yazdığımız üzere başvekiller, çasar ve çasariçe ile buluştuğumuz günlerde kendi aşçılarımızın pişirdikleri yemekleri yemek üzere kendi konağımızda bize ziyafetler düzenlediler. Her birinde reisülküttâpları (21) sayılanlar ve devletlerinin ileri gelenlerinden kimseler de geldiler. Onlar için de kendilerine göre özel yiyecekler hazırlandı. Hem bunlardan ve hem de bizim yemeklerimizden yiyerek memnunluk gösteriyorlardı. Bundan sonra konağımızda oturup dinlenmeğe başladık. Bize konağın korunması için altmış kadar muhâfız ile dört günde bir değiştirilmek üzere bir kapudan (kumandan) ayırmışlardı. Aym zamanda dilediğimiz gezintileri yapabilmemiz için de emrimize ayrılmış olan bir hintoyu devamlı surette konağımızda bulundurarak keyfî isteklerimizin yerine getirilmesine çalışıldığı da gösteriliyordu. Beç'de (Viyana) bu şekildeki dört aylık oturmamız sırasında Grandebor (Brandenburg) üzerine durmamacasına asker gönderilmesi, onun Beç'e gelebileceği endişesi ile Beç kalesi içine zahîre yığılması ve kale varoşlarına asker yerleştirilmesi gibi kargaşalıklar en sonunda kalbimizi ve kafamızı bulandırdı. Bundan başka İstanbul'a dönmenin çekiciliği de aklımızdan çıkmadığından Beç'de bir müddet daha kalmamız elimizde olduğu halde bâzı engelleri ileri sürerek izin istedik. Onlar da biraz çekindikten ve bir takım bahâneler ileri sürdükten sonra yola çıkmamıza izin verdiklerini söyleyerek Tuna yolunu tutmamız için yedi adet çam (22) dedikleri geminin hazırlanmasına başladılar.
S: 125 Bu arada sultân için cevap mektuplarının alınması/ işi-

ne başlandı. Tıpkı bunların dağıtıldığı şekilde gene alay ile önce çasara varılıp kendisi ile yüksek makamlarında ayak üzeri görüşüldü. Elçilik görevimizin yerine getirilip bitmesi dolayısıyla dönüş için müsaade ricasında olduğumuzu bildirince gene başvekil ve tercüman aracılığıyla elçiliğimizden ve tutumumuzdan çok hoşlandıklarını açıkladılar. Tanrının izniyle haberlerimizi vermek üzere İstanbul'a vardığımızda, karşılıklı dostluğun ve barışın sürdürülmesine son derece hazır olduklarını da bildirmemizi ayrıca rica ettiklerini söylediler. Yanlarında hazır bulunan mektuplar başvekil aracılığıyla bize verildi. Bu suretle üç günden sonra çasariça da cevap mektubunu yazıp tamamladığından onu da aldık. Bundan sonra başvekiller de ayrı ayrı dâvetler yapıp memnunluklarını törenle gösterdiler. Birazı çasar ve çasariça tarafından ve birazı da kendilerinden olmak üzere birer altın zincir ile gümüş kaplardan oluşan bir takım hediyeler sundular ve kendi mektuplarını da vererek eksiklerin ve kusurların hoş görülmesini dilediler. İşler bu biçim üzere sona erince şevval sonlarında (28.VI/7.VII.1758) yanımıza verilen rehber, tercüman, erler ve kapudan ile hazırlanmış olan gemilere binerek otuz beş günde Belgrad'a varmamız görüşülüp kararlaştırıldı. Böylece şevvalin yirmibeşinci (2.VII.1758) cumartesi günü Beç'den kalkılıp Tuna kıyısında Hamburh (Hainburg a. d. Donau) ve Tin (Theben) (23) ve Macar krallığı taçlarının korunduğu Pojon (Bratislava, Pressburg) adlı hisarlardan geçilip beş günde Kumran (Komorn) adlı kaleye gelinmiştir. Kumran, Şit (Schütt) adında bir büyük adanın doğusunda bulu-

nan etrafı Tuna ve dağ! (Vag, Waag) adlı nehir ile çev-
rilmiş, kalesi iki kat ve hendeği geniş ve derin ve Tuna
suyu ile dolu, korunma araçları olmayan müstahkem
bir büyük kaledir. İki günden sonra Östergon (Gran,
Esztergom) adlı meşhur kale önünden geçildi. Östergon
tepe üzerinde bir küçük kale olup Tuna kenarında bulu-
nan aşağı kalesi belirli bir sınır içindedir. İki tarafında
uzunca varoşları bulunmaktadır. Beç'ten kalktığımızın
sekizinci günü bağlık bahçelik ve ağaçlıklı büyük köy-
ler ve kasabalardan geçilerek Budin'de konaklanıldı.
Budin kalesi Tuna kıyısından kurşun atımı uzaklıkta ve
bir sırt üzerinde güneyden kuzeye uzunlamasına bir ka-
ledir. Çokluk sağlamlaştırılmasına ve onarılmasına aldı-
rış edilmediğinden eski hâlinde kalmıştır. Güney tara-
S: 126 fında/ kraliçenin Macaristan Krallığına aday olan Yo-
zebus (II. Joseph 1741–1790) adlı oğlu için bir saray
yapılmasına başlanmış olup Grandebor seferleri sıkıntı-
sı yüzünden henüz bitirilememiştir. Adı geçen kalenin
Tuna kıyısında, yarım saatlik bir mesafe çeken, uzun-
lamasına, bakımlı ve çok süslü ve varoşu olup, bu va-
roşta güzelce ılıcalar görülmüştür. Budin karşısında
Peşte adında oldukça bakımlı bir kasaba vardır. Yapılı-
şında hem burçları ve hem sağlam duvarları bulunmak-
la beraber şimdi kuleleri değerden düşmüştür. Budin'de
üç gün kalıp dinlendikten sonra Tuna kenarındaki kasa-
balar ve büyük köylerden geçilerek yirmi iki günde Va-
radin'e (Peterwardein) varıldı. Adı geçen kale aslında
yalçın kayadan yüksek bir sırt üzerinde olup bugünkü
günde Tuna kıyısına varan ve aşağı kale denilen sağlam
surlu ve çevresi de birçok tabya ve hendeklerle son de-

rece berkitilmiş bir kaledir. Karşısında da bir şans (Schanze, Palanka) yapılmasına başlanmıştır. Bu kale çok bakımlı ve mühimdir. Budin'den beş günde Zemun'a (Semlin) gelinip oradan Belgrad vâlisi saygıdeğer vezîr Hasan Paşa hazretlerine haber ulaştırıldıktan sonra, zilkaadenin sonlarına doğru (1/10.VIII.1758) Belgrad'a varış durumuna düzen verildi. Sava'yı geçmemiz için bir tarafı siyah ve bir tarafı yeşil boya ile boyanmış, birbirine bitişik iki parçadan oluşmuş bir sal hazırlandı. Bu sal nehrin tam orta yerine getirildikten sonra, bu bendeleri yanımıza verilmiş olan tercüman ve Zemun kumandanı ile birlikte bir kayığa bindik. Belgrad'dan da Belgrad defterdarı süslü bir firkataya (24) binerek kararlaştırılan belirli bir zamanda her iki tarafından adı geçen sala çıktık. Selâmlaşma ve hatır sorma töreninden sonra, şerbetler ve kahveler sunuldu. Sonra Zemun kumandanı bu kullarını Belgrad defterdarına teslim ederek elçiliğimizden ne denli hoşnut olduğunu sayıp döktü. Teslim makbuzunu geri aldı. Allahın yardımıyla böylece Belgrad'a vararak, orada iki gün kaldıktan sonra asıl bizi götürecek olan gemilerle, çamlarla, kutsal zilhicce başlarında (6/16.VIII. 1758) Rusçuk'a doğru yola çıktık. O gün Hisarcık önünden geçerek o gece Semendre (Semendria, Semedrevo) kalesi kenarında durarak konakladık. Semendre kalesi en azından dört yüz yıllık bir bina olduğu halde sur ve kuleleri eskiyip yıpranmıştır. İstanbul kalesindekiler gibi otuz kadar kule ile çevrilmiş, iki kale ile ve hendekle de berkitilmiştir. Tuna kıyısında görülen kalelerin en zarif ve en sağlamlarından sayılan ve dikkati çeken bir

S: 127 güzel kaledir. Eskiden / kalma cami ve hamamı hâlâ durduğu halde vaktiyle kalenin alınması işini üzerlerine alanlar, bundan böyle kale kâfirlerin barınağı olmasın düşüncesiyle köprülerinin, kapılarının, kulelerinin, katlarının ve çatısının tahta kısımlarını yaktıklarından dolayı oturulacak durumdan çıkmıştır. Etrafı çamur yerler olduğundan kış günlerinde köprüsüz içeriye girmek ve dışarıya çıkmak güçtür. Bu yüzden subayları ve ahalisi kalenin içerisine giremediklerinden, kale dışında oturmaktadırlar. Bu yakınlarda bundan başka hisar bulunmadığından gerektiği zaman Hisarcık (Grocka), Kolar (Kolari) ve Hasan Paşa palankaları (Smedrevska Palanka) ahalisinin bu kalede toplanıp buraya sığınmaları gelenek olmuştur. Azıcık bir yardım ile köprülerinin ve kapılarının onarılarak buranın oturulabilir bir hâle getirilmesinin faydalı olacağı kendileriyle konuştuğumuz ileri gelen ahalisinin ifadelerinden anlaşılmıştır. Bundan sonra İhram (Ram) ve Güvercinlik (Golubac) adlarındaki palankalar yanından ve Adakalesi (25) anaforundan (Demirkapı, Eisernes Tor) islâm memleketine girildi. Vidin kalesi önünden geçilip Rahova (Oreava, Orjehovo), Niğbolu (Nikopol) ve Ziştovi (Svištov) şehirleri de görüldükten sonra, on günde Rusçuk'a varmak ve bayram ve kurban sünnetlerini orada kutlamak kısmet oldu. Bundan sonra zilhicce ayının ondördüncü günü(19. VIII. 1758) Rusçuk'tan yola çıkılıp Hezargrad'a (Razgrad) ve oradan da Şumnu, Karinâbâd (Karnobat), Yanbolu, Kırkkilise (Kırklareli), Burgaz, Çorlu ve Silivri'ye uğrıyarak zilhiccenin sonlarında (3/13. IX. 1758) İstanbul'a varılarak şehre girildi.

NEMÇE MEMLEKETİ ÜZERİNDE BİLGİLER

Burada elçilik mesleğinin olayları öğrenebilmek için sunduğu elverişlilikten yararlanılarak elden geldiği kadar Nemçe memleketi gidişâtının yeniden açıklanmasına cesaret olunmuştur. Nemçe memleketi, her biri hükûmet ve halkı bağımsız olmak üzere dokuz krallığa ve üç dört dükalığa bölünmüş olup, bunların başındakilerinin hiç birisi krallık ve dükalıklarından ne atılabilir ve ne de buralara atanabilirler. Topraklarını miras yoluyla elde etmişlerdir. Dokuz kral, söz sahibi ileri gelenler anlamına "elektör" diye anıldıklarından içlerinden bir tanesi hepsinin bağımsız başkanı seçilir ve bu anlamda olan imparator adını alır. İmparatoru bütün hepsinin birleşerek seçmeleri devletlerinin kurallarından olduğundan bu şekilde imparatorluğa seçtikleri kimseye her biri dinî töre ve yasalarına uygun olarak baş eğerler. Genel olarak İmperio diye adlandırılan memleketlerinde çıkacak olan sıkıntıların giderilmesinde her biri kendi durumuna göre asker ile yardım eyle-
S: 128 meğe / ve itaata söz vermişlerdir. Fakat yurtlarının ürünlerinden imparatora yılda ikişer doğandan başka bir habbe vermek âdetini edinmemeleri de aralarında kararlaştırılmıştır. Adı geçen elektörlerden üçü papaz ve geri kalanları askerdir. Dokuz krallığın üçü Renu (Ren, Rhein, Rhenus) eyâleti içinde Magonça (Mayns, Mainz, Magontiacum) ve Kolonça (Kolonya, Köln,

Colonia) ve Treves (Augusta Treverorum, Trier) sancakları olup, papaz karşılığı bir isim olan birinci elektör, ikinci elektör ve üçüncü elektörlerin idaresindedir. Dördüncüsü Çeh (Çek, Bohemya) eyâleti olup elektör adıyla bu sırada Mukaddes Roma–Germen İmparatoriçası ve Avusturya Düşesi ve Macar Kraliçesi olan Mariya Tereze'(Maria Theresia 1740–1780) nin elindedir. Beşincisi Bavyera eyâleti olup, beşinci elektörün yönetimindedir. Yüzelliüç (1153 H. / 1740) tarihlerinde Belgrad'ı Osmanlı Devletine veren VI. Karlos (1711–1740) öldüğünde uzun süreden beri imparatorlar, bunun bağlı olduğu Ağuşturya (Avusturya) hânedânından olagelmekte idiler. Kendisinin erkek vârisi kalmadığından kızı Mariya Tereze'ye değer vermeyen elektörlerin hepsi imparatorluğa heves ettiler. Bu yüzden içlerinden Bavyera eyâleti kralı bulunan Karlos (VII. Karl), üstelik Belgrad'ı verip ölen VI. Karlos'un kardeşinin kızı ile (Maria Amalia 1701–1756) evli (1722) olduğundan, imparatorluğa elektörlükten de fazla vâris olarak hak kazandığını ortaya atmıştı. Fransa kralından da yardım isteyerek karısı yoluyla Çeh ve Macar krallığını da elde etmek sevdasına kapılmış ve imparator adım takınmıştı. Fakat kendisi iki üç yıl sonra ölünce Mariya Tereze imparatorluğa atanmıştır. O sırada kocası olup Nemçe sınırları dışında kalan Toskana'nın kralı bulunan Françesko (1.Franz Stephan) (26) dahi, karısına yardımcı ve destek olmuş ve kendisi de ek olarak arzuladığı imparatorluk adıyla ün salmıştır. Altıncısı Saksonya eyâleti olup, bu sırada Leh krallığı ile birlikte altıncı elektör olan Agustos'un (Friedrich August 1733–1763)

elinde iken iki yıldan beri Grandeborun (Brandenburg)
saldırısıyla ayaklar altında çiğnenmiştir. Yedincisi
Prusya eyâletidir ve Grandebor idaresindedir. Brande-
burk aslında bu eyâlet sınırı içerisinde bir kalenin adı
olup, subayları bu adla tanınmaktadırlar. Ama kelime
bozularak ve ses uyumu yüzünden hafifletilerek Gran-
debor denilmeye başlanmıştır. Özel adı Frederikos'tur.
(II. Friedrich Wilhelm (1740–1786). Adı geçen Gran-
debor, aslında imparatorluk sevdasıyla Mariya Tereze ile
evlenmek istedi ise de, luteran (protestan) olmak suçuy-
la lekelenmiş bulunduğundan Mariya Tereze'nin babası
Karlos, kendisini damatlığa almaktan kaçınıp Mariya'yı
kendi yetiştirmesi olan Françesko ile evlendirmiş ve
S: 129 Grandebor / içinde bir düşmanlığın sürüp gitmesine yol
açmıştır. Bu yüzden Grandebor zaman zaman Mariya'-
ya düşmanlık gösterip, onun bâzı eyâletlerini arada sıra-
da hîle ile ele geçirip yağmaladığından, aralarında bir-
kaç kere içten olmayan barışlar yapılmıştır. Fakat
Grandebor tek durmamakta ve aynı mezhepten bulun-
duğu İngiltere kralının yardımıyla ele geçirmeyi umdu-
ğu imparatorluk havasında uçmaktadır. İki yıldan beri
de bu yüzden pek çok savaşlara girdiği bilinmektedir.
Ama Mariya Tereze, yaradılışının gerektirdiği üzere sa-
vaş ve düşmanlık yanlısı olmadığından başka, bu sırada
kız ve erkek olmak üzere onüç tane de çocuğu bulun-
maktadır. Françesko ile birlikte rahat bir hayat sür-
mek, gece gündüz bolluk içinde yaşamak ve evlâtlarını
ellerinde bulunan ülkelere hiçbir güçlük çekmeden or-
tak kılmak, en başta gelen isteklerindendir. Bundan
başka yazdığımız üzere memleketi Çeh eyâleti ve

Avusturya sancağı ile sınırlanmakta olup,Çeh eyâleti Grandebor gâilesinden ötürü birkaç yıldan beri karmakarışık olduğundan, ana gelirde de bir gerileme olmuştur. Aslında birikmiş hazinesi de yoktur. Savaş olunca gerekli şeyler için çevredeki krallardan, memleketin zenginlerinden ve kiliseden yardım istemeye muhtaçtırlar. Bu sırada pek çok da borç altında bulundukları için bu yüzden de ana görevlerinin bir mikdarını azaltmak ve bir mikdarını da tamamen ortadan kaldırmak gibi yollara başvurdukları, kendilerinden duyulmuştur. Macar krallığı her ne kadar görünüşte Mariya'nın belini doğrultan bir kuvvet ve onun yüzünün akı gibi gözüküyorsa da, Macaristan aslında Devlet-i Aliyye'nin (Osmanlı Devleti) sınır komşusu olduğundan ve Macar ahalisi de Nemçeliden nefret ettiğinden, Rakoçioğlu ve Tökeli gibi ileri gelenleri Osmanlı Devletine sığınmış ve nice kez de sürekli savaşlara sebep olmuşlardır. Durum Nemçelilerce de açıkça bilindiğinden, önceden de kendisine değindiğimiz Mariya'nın babası altıncı Karlos, Macaristan'ı onbeşer-yirmişer köye ayırıp Macar beyzâdelerine zeamet ve ocaklık olarak dağıtmıştır. Buraların ürünlerinden kraliçenin payı olmayıp savaş olunca asker ve para ile bir dereceye kadar yardımda bulunmaları böylece kendi cömertliklerine bırakılıp zor ve baskı yoluna gidilmekten kaçınılmıştır, diye söylenmektedir. Böyle olmakla beraber kraliçenin de bâzı yerlerde has değerinde toprakları ve köyleri vardır. Bunların ürünleri kendisine âit olduğundan, bunları kendi ambarlarında saklar ve zamanı gelince çok

pahalı olarak sattırıp ticaret yapar. Hattâ bugünlerde haslarının ve Çeh eyâletinin ürünlerinin yüksek fiyatla geçerli olabilmesi için Macaristan'dan Beç'e zahîre gel-
S: 130 mesi yasak edilmiştir. Macaristan ahalisinin kendi / ürünlerini kendi eyâletlerinde satmağa mecbur tutuldukları ve bâzı yıllarda ise ürünleri ziyâde olup kendi yurtlarında para etmeyince Eflak ve Buğdan'a civar semtlerden Tuna yoluyla İstanbul'a götürmeğe heves ettikleri duyulmuştur. Eyâletlerinin sekizincisi Balatinat sancağı (Pfalz) olup sekizinci elektörün idaresindedir. Dokuzuncusu Hanovri (Hannover) eyâleti demekle tanınır ve bu sırada İngiltere kralı Corco'nun (II. Georg, 1727–1760) miras yoluyla mülkü olup,bir kaymakam (vekil) ile idare olunagelmiştir. Adı geçen elektörlüklerden başka,Savoya (Savoi) sancağı krallıktan ayrı bir dükalık olup bu sırada Sardunya kralının idaresinde bulunmaktadır. Hesya (Hessen) sancağı da bağımsız bir dükalıktır . Ayrıca Ebya (27) eyâleti de gene başka bir halkın elindedir. Bütün bunlar Nemçe memleketinin ortaklarının çokluğunu ve imparatoriçenin egemenliğinin yürürlükte olduğu eyâletlerin tümünün durumunu, ölümsüz Osmanlı Devleti ile karşılaştırılınca, gün ortasındaki güneş kadar âşikâr ve göze çarpacak bir şekilde ortaya koyar. Bu açıklamalarla (kraliçenin) eyâletlerinin ve belirli gelirlerinin darlığı açıkça anlaşılmış oluyor. Şimdi, bunların çaresizliklerini ve yoksuzluklarını belli etmiyerek devletin yürütülmesinde gerekli olan parayı acaba nereden buldukları sorusunu şöyle cevaplandırmak gerekir: Bunlar her ne kadar bolluk ve refah içinde rahat yaşıyan insanlar gibi görünmekte ise-

ler de, aslında devletlerini idarede (müsrif olmayıp) gayet namuslu ve aklı başında davranırlar. Gelir toplamak için hiyle yoluna sapmayı düşünmezler, para harcamakta ve ihrâcat meselelerinde israftan, boş yere para vermekten kaçınır, para biriktirme ve az ile yetinme kurallarını elden bırakmazlar. Meselâ Osmanlı Devleti tüccarlarından başka Beç'e mal götüren Françe (Fransa) ve İngiltere bezirgânlarından yüzde otuz kuruş gümrük ve bir öküzden dört beş altın bac alırlar. Çoğu içeceğin alım ve satımına karışırlar. Meselâ şarap ve tütün gibi halka gerekli şeylerden asıl değeri kadar vergi alırlar. Güneş battıktan sonra varoş ve kale kapılarından içeri girmek isteğinde olanların zenginlerinden de fakirlerinden de akça devşirirler. Komediya dedikleri hayalhânelerinde (tiyatro) kral ve kraliçeye varıncaya kadar her sınıf halkın her gece hazır olup toplanmaları memleketlerinin önemli geleneklerinden olduğundan, herkesten sınıfına ve kalabalığına göre dirhem ve dinar (devrin para değerleri) almak gibi mekruh işleri pek çoktur. Osmanlı Devletinden başka hıristiyan devletlerin elçilerine hiç bir şey vermezler. Grandebor ile bugünkü anlaşmazlıklarının ve savaşlarının sebebini şöyle anlamak gerekmektedir: Adı geçen Grandebor imparatorluk yoluyla memleketini genişletmek arzusundan başka bir şey düşünmeyip, gece ve gündüz askerlerini binbir şaşırtıcı hiyle ile yetiştirmektedir. Kendisi bütün işlerinde/ ve isteklerinde tüm kuvvetlerini harcayan, şahsen savaşa ve tehlikelere göz kırpmadan atılan cesur ve sebatlı bir kimsedir. Nemçelilere gelince: Bunlar için savaş, düşmanlık ve memleketlerini genişletmek dâvâsı yok-

S: 131

tur. Bunlar sadece ve zarurî olarak belâyı yok etmek düşüncesiyle korunma telâşındadırlar. Bundan başka koruyucuları ve yardımcıları olan Françe (Fransa) ve Moskof (Rus) devletleri hatır için askerlerini tehlikeye atmak istemediklerinden, yani: Uzaktan merhaba benim iyi kardeşim, düşüncesiyle günlerini geçirmekte ve belki de kraliçenin devleti parçalandığı takdirde kendilerine de en yakın olan uygun yerlerden pay çıkarmayı ummaktadırlar. Bu şekilde Grandebor'un üstün gelmesi ciheti ağır bastığı halde, İbn–i Haldûn'un kitabının önsözünde yazıldığı üzere, yeni kurulmuş devletlerin eski devletlere tam olarak üstün gelmesi uzun zamana, yani gece ve gündüzün tekrar tekrar birbirini kovalamasına bağlı olduğundan, Grandebor'un adım adım yükselmesi uzayacak olursa, önce düşmanlarını yok etmek istemesi hükümdârlık kaidelerinin dışında değildir.

ÖZET OLARAK BEÇ'İN ANLATILMASI:

Beç kalesi, Tuna nehrinin bir kolu kenarında düz bir yüzeyde, suru aşağı yukarı 16 zirâ (bir zirâ 68 santimetre) genişliğinde ve çevresi ortalama yürüyüşle yirmi dakika, hendeğinin derinliği ve genişliği orta olan bir kaledir. İçi dörder-beşer katlı taş evler ve büyük kiliselerle dopdoludur. Evlerinin çoğu kiraya verilmekte olup bir ev içinde beş-altı adam çoluğuyla çocuğuyla oturur. Kale içinde fıskiyeli havuzları ve bazı önemli iş-

ler için meydanları vardır. Kale her ne kadar pek büyük ve sağlam denilecek durumda değilse de, etrafında pek geniş bir varoşu ve bağlı-bahçeli, süslü evleri vardır. Varoşlarının çevresi biteviye hendekle çevrilmiş olup, yer yer büyük giriş kapılarıyla tutulmuştur. Batı kesiminde kaleden bir saat uzaklıkta Alaman Dağı adında boyu güneyden kuzeye yarım saat çeken bir dağ vardır. Tuna nehri bu dağın kuzey yönünden doğar ve Beç kalesinin kuzeyine doğru akarken, beş parmak şeklinde beş kola ayrılır. Bunlardan bir kol Beç kalesi boyunca kaleye değinerek akmakta olup, kalenin kuzey yönünde olan kapısına büyük bir köprü ile girilir. Daha kuzeye doğru gidildikte Tuna'yı dört yerden köprü ile geçmek mecburiyeti doğar. Bu şekilde Tuna'nın kanalları arasında büyük adalar ortaya çıkmıştır ki, bunların çoğu ormanlarla kaplıdır. Kalenin güney yönünde Viden (Wien; çekçesi: Viden) adında küçük bir nehir vardır. Bu ne-
S: 132 hir o yönde/ olan varoşlarla kale meydanı arasında (Kaleönü) sınırdır, sonra kalenin doğusunda olan hendeklere uğrayıp Tuna'ya dökülür. Kale varoşlarında oturanlar kalabalık olup, alım satımları – yukarıda açıklandığı üzere – devletlerine ait ticaret kurallarına bağlı olduğundan herşeyleri pahalıdır. Kalenin doğu yönünde kaleden yarım saat uzaklıkta güzel ülke anlamında İstatkut (bugünkü: Stadgut) (28) adında, etrafı Tuna ile çevrilmiş, eni ve boyu birer saat süren bir gezinti yerleri vardır. Çoğu yerleri Allah'tan bitme ağaçlarla kaplı ve bâzı yerleri kasıtlı olarak boş bırakılmış bir alandır. Mîrî korularından, yani devlet malı olduğundan bahar günlerinde kapıları açılıp zenginleri güney yönüne ve di-

ğer halkı kuzey yönüne gitmeye izinlidirler. Aralarında engel olmadığı halde birbirlerine karışmazlar, birbirleriyle alış verişleri yoktur. Bundan başka hem kuzey ve hem güneyde süslü kral sarayları vardır, bahçeleri bakımlıdır. Kibarları ve zenginleri mevsimlerine göre bu bahçelerde gezinmeye yetkilidirler. Ahalisinin ulular ve zenginleri kuşluğadek uyurlar. Öğle vakti yemeğe oturup, ikindiye yakın yemekten kalktıkları gibi hintolara binip üçer beşer adı geçen gezinti yerlerine giderler. Akşamadek dolanıp güneş batarken kale içinde bulunan ve opera ve komedya diye adlandırılan hayalhânelere (tiyatrolara) giderler. Saat üçte (29) de tiyatrodan çıkınca ellerinde yel mumları (meşaleler) ışıldayarak kapıları önlerinde fânuslar yanan birbirilerinin evlerine tatlı vakit geçirmeye misafirliğe giderler. Burada akşam yemeği yiyerek sabahadek eğlenirler. Evlerinde ve sokaklarda kendilerini engelliyecek, kavgayla gürültüyle ilişik hiçbir işleri yoktur. Bütün işleri ve düşünceleri bu biçimdeki eğlence ve oyunlarla sınırlı olduğundan Grandebor ve bundan başka diğer benzeri düşmanlarına karşı korunmak zorunda bulunmakdan ne derece nefret duydukları apaçıktır.

PRUSYA SEFÂRETNÂMESİ (*)

(*) Vâsıf (I, 239), Sefâretnâme metnini şu sözlerle takdîm ediyor: "Her alandaki üstünlüğü ve becerikliliğiyle isim yapmış olan Resmî Ahmed Efendi, bundan önce Prusya'ya sefîr olmuş idi (1763). Görevini bitirip İstanbul'a döndükten sonra kendisine seyahatinin gidiş ve dönüşünde duyduklarını ve araştırdıklarını kâğıda dökerek ulu pâdişâhın kapısına takdim kılmak nasib oldu."

Ulu dîvânın kullarından bu fakir Elhâc Ahmed Res-
mî'nin takrîri şöyledir:

Batının kuzey memleketlerinden Cermanya ve Ala-
S: 240 manya ülkesi içinde aslında Saksonya eyâletinden / sa-
yılan Brandeburk sancağına elektörlük ünvanıyla sahip
bulunan ve Rusya ile Leh memleketlerine sınırdaş olup
onlarla ilişki kurmuş olan ve Prusya nahiyesini krallık
ünvanıyla elinde bulunduran Frederikos (1740–1786)
babasının yerine tahta geçtiği 1153 H. (1740) tarihin-
den bu yana memleketinin çevresini genişletmek ve iti-
barını yükseltmek niyetinde ve kararında idi. Kendisi-
nin tâbi durumda bulunduğu Nemçe çasarı ve Roma
İmparatoru (Mukaddes Roma–Germen İmparatoru) ile
durmadan savaşıyordu. Sonraları Françe ve Moskov
devletleri de adı geçen çasarın tarafını tutup can ve gö-
nülden yardımına koştular. Kral Frederikos savaş mey-
danlarında akranları arasında gösterdiği sebat ve karar
ile tanınmıştı. Fakat yazıldığı üzere bağlı bulunduğu ve
sığınağı olan kimseye düşmanlık gösterip onunla savaş
patırdısına kalkan bu savaşçı başbuğ, durumun düşma-

nından büyük bir devletle birleşip kuvvetini arttırmaya lüzum gösterdiğini anladı. Sınırdaşları olan ve çevrede bulunan Leh, Danimarka ve Felemenk milletlerinin ve hâlen eniştesi bulunan Şved (İsveç) ve aynı mezhepten olduğu İngiltere krallarının Devlet–i Aliyye (Osmanlı Devleti) ile yapmış oldukları anlaşmalardan elde ettikleri şeref ve şöhrete imrenip bir müddetten beri aynı yoldan bir güven elde etmek için çalışmalara başlamıştı. Man qara'a bâban wa–lağğa walağa (Bir kapıyı ısrarla çalan içeri girer) mefhumundan anlaşılacağına göre, günler geçtikçe isteği yerine gelmiş ve 1175 H. (1762) yılı içinde Hüdâvendigâr pâdişâhımız tarafından kendisine lütûf kapıları açılıp izin çıkmıştır. Karşılıklı dostluğu ve anlaşmaları sağlam temellere dayandırmak üzere bundan sonra devletin usûl ve âdetince kralın elçisi mutlu eşiğe (İstanbul'a) yüz sürmek için çok kıymetli hediyelerle gelip, bunları büyük bir saygıyla sundu. Kral bütün Avrupa kralları arasında gerek kendisine ve gerekse gelecekteki torunlarına göğüs kabartma ve öğünme sermayesi olması için Devlet–i Aliyye'den husûsî bir elçi göndermesini rica etmekte idi. Bu yüzden sultânların sultânı tarafından da halîfeliğin kudreti gösterilmek ve islâmiyyetin ne denli yüksek bir mertebede olduğu anlatılmak kasdı ile hediyeleri iki misline çıkarma kararı alındı ve bu âciz kulunuz da sefirlik görevine tayin edilmek şerefine erdi. Bu sebeble Hazret–i İsâ'nın doğumunun 1763'üncü yılına düşen 1177 senesi muharrem ül–haramının başlarına (12/22. VII.) raslayan mutlu bir günde İstanbul'dan ayrıldık. Dâvûd Paşa sarayında sırma işlemeli elçi-

lik ayakkabısını elde etmenin mutluluğu ile gözlerimiz parlamış olarak sultânın buyruğunu ve hediyelerini de alıp güzel görevimize doğru yola çıktık. Yirmi günde Tuna kıyısında bulunan Maçin (Mačin) adındaki konak yerine varmak nasib oldu. Bu yerde Buğdan voyvodası-
S:241 nın karşılayıcısı bizi almaya / geldi. Beraberce İbrail (Braïla) kumandanı emrindeki devlet malı fırkataya çektiğimiz besmelenin yardımıyla binip Kalas (Galaţi) kasabasına geçmek üzere yola çıkıldı. Adı geçen Maçin ve karşısındaki İbrail ve Kalas şehirleri Tuna kenarında bir sacayak gibi üçken yaparlar. İbrail ile Kalas arasında Tuna'nın ortasında uzunluğu iki saattan ziyâde süren bir ada bulunmakta olup burada İbrail ve Kalas için güzel liman yerleri meydana gelmiştir. Bunlar sürekli olarak erzak gemilerine sığınak ve konak vazifesi görmektedirler. Kalas'da üç gün kaldıktan sonra dört günde Buğdan emâretinin (Beğliğinin) başkenti olan Yaş (Iaşi) şehrine vardık. Adı geçen bu şehrin güney yönünde Göksu'ya benzer bir göl kenarında Devlet-i Aliyye'nin misafirleri için hazırlanmış Formosa isimli bir saraya indik. Durumun gerektirdiği üzere orada onbeş gün kadar kalıp dinlendik ve yol levâzımının eksiklerini tamamlayıp düzenledik. Bu şehir Seret (Sereth) nehri ile Purut (Pruth) nehrinin kucağında bir sırt üzerinde doğudan batıya doğru uzanmakta olup, güneyi kısa bir nehirle kuşatılmıştır. Bataklık ve sıhhate zararlı, kırkaltıncı enlemde enine bir şehir olup merkez kısmını emâret konağı ve bâzı taş binalar süslemektedir. Kenar mahalleleri ise tahta evlerle ve otlaklarla çevrilmiştir. Karşı tarafta iki tepe üzerinde Galata ve Çataçube (Ce-

tâţuia) (30) adında iki büyük kilise vardır. Adı geçen
emâret merkezinin ve bu kiliselerin çapulculardan ko-
runmasına yardım için etrafları şehir duvarı ayarında
bir duvarla ve kapılarla çevrilmiştir. Civarında bakımlı
bağ ve bahçeleri olup Galata suyu serinliği ve güzelli-
ğiyle anılmaktadır. Yukarıda geçen Seret nehri İbrail
ile Kalas arasında ve Purut nehri ise Bucak ve Tomara-
va kenarında Tuna'ya döküldüğünden Buğdan eyâle-
tinde elde edilen çeşitli keresteler bu nehirlerin bollu-
ğu sayesinde kolaylıkla Kalas iskelesine indirilmekte
ve oradan da Karadeniz gemileriyle İstanbul'a ulaştı-
rılmaktadırlar. Yaş'tan kalktıktan sonra iki gün Purut
nehri üzerinden gidilerek sefer ayının yirmibeşinci günü
(5.IX.1763) Hotin'e vardık. (Chocim).

HOTİN'İN ÖZELLİKLERİ:

Hotin kalesi Turla nehri kenarında, rivâyete göre
Hazreti İsâ zamanından kalma, göklere boy veren ve
Rumeli Hisarı kadar büyük metin bir kaledir. Aslında
Buğdan eyâletinin sınırı olduğundan Buğdan voyvo-
daları tarafından korunurmuş. 1026 H. (1617) tarihi
sıralarında Hotin, Gaşir (Gratiani) adındaki melûnun
hıyaneti sonunda Leh kâfirlerinin eline düştüğünden
1030 H. (1621) de Sultan Osman'ın (1618–1622)
(Hotin) seferine sebep teşkil etmiş ve ordunun geri
çekilmesinden sonra barış yoluyla geri alınmıştır.
S:242 1084 H. (1673) / ortalarında Kameniçe (Kamanez)
Kalesi seferleri yüzünden tekrar Lehlilerin eline düş-

müş ise de ertesi yıl ellerinden zorla alınıp, değeri bir öncekinde olduğu gibi gene gereğince yerine getirilmiştir. 1123 H. (1711) tarihinde Moskof çarı hiç çekinmeksizin Buğdan eyâletine hücumlarını arttırdığından, Allah'ın yardımıyla bozguna ve felâkete uğranılmaması için bu çevrenin korunmaya elverişli bir hale getirilmesi gerekli bir mesele oldu. Makaamı cennet olan merhûm pâdişâhımız Sultan Ahmed Hân (1603–1617) Hazretlerinin pâdişâhlara yaraşır yardımlarıyla 1125 H. (1713) tarihi sırasında adı geçen hisarın güney yönünde yeniden bir sağlam kale yapılıp düzene sokuldu ve içine yeteri kadar âlet ve edevat konularak muhafızlar tâyin olundu. Böylece eski hisar durumunu koruduğu gibi, yeni hisar da cephânelik hâline getirilmiş oldu. Bunun sonucu olarak Purut nehri ile Turla nehri arasında bulunan bir sancaklık arâzi, ekili yerleri ve kasabalarıyla Buğdan eyâletinden ayrılmış ve muhafazasına kâh bir vezîr, kâh bir emîr memur edilerek oturulabilinen yerleri ocaklık olarak yerli kulu askerlerine verilmiştir. Adı geçen şehrin çevresinde pek çok bostan ve bahçeler bulunup 49 boylamında bir bakımlı şehirdir. Yukarıda yazıldığı üzere Hotin'deki iki günlük ikametimiz sırasında Brandeburk kralı tarafından söz verilmiş olduğu üzere gelecek bir karşılayıcı yerine bir hekim çıkageldi. Bize: "kral bir gün önce ulaşmanızı dört gözle beklemektedir. Mihmandarınız Silezya sınırında oraya varışınızı gözlemekte olup, ben ise ancak yolculuk sırasında durumun gerektirmesi hâlinde hekimlik hizmetinize memurum" dedi. Mihmandarın buraya gelmesine bâzı dü-

şünceler engel olmuştur, af buyurup hemen harekete geçeceğiniz umulmaktadır, dedikten sonra selâmları da ekleyip sözünü bitirdi. Hotin vâlisi tarafından Lehlilerin Hotin karşısında bulunan İzvaniçe (Zwanice) adlı kasabadaki zâbitlerine adam salınıp karşıya geçmek arzusunda olduğumuz bildirildi. Bunlar da hoş gelmişler, sevgili ve saygıdeğer konuklarımızdırlar,Silezya sınırına emniyet içinde sağ sâlim ulaşmaları için yanlarına bir kapudan (kumandan) ile otuz nefer adam vermekle görevliyiz, ancak at ve arabalarına ve yiyeceklerine karışmayız, diye cevap verdiler. Ertesi günü Turla'nın (Dnjester) iki yanında pot (sal) adında iki yassı geçid (31) hazırlandı. İzvaniçe kasabası ve pot yeri Hotin'den yarım saat uzağa, doğu tarafına düşmekte olduğundan Hotin'den o adı geçen yere, sınırlarda görüldüğü üzere çok güzel bir alay ile varıldı. Paşa kethüdâsı ve Hotin defterdarı bizimle birlikte pota bindiler ve Lehliden dahi öte taraftan pot ile iki üç belirli kişi Turla'nın ortasına kadar karşılayıcı olarak geldiler. Selâm ve kelâm kaidelerine tören gereğince harfi harfine uyuldu ve karşı-
S: 243 lıklı / dostluk gösterileriyle bizi yanlarına alıp İzvaniçe'ye ulaştırarak misafir ettiler. İzvaniçe kasabasının kuzey yönünde Yaş'a bağlı Dâr ül—Emâre adında bir hisarcık bulunmaktadır. Kasaba havası boğucu berbat bir yer olduğundan başka araba ve beygir kiralamak için orada on gün kadar eylenmek gerektiğinden yanımızdakilerin çoğu hastalığa yakalanmış ve burada hayli zahmet çekilmiştir. Her ne hâl ise yol hazırlıklarına düzen verilip ve sefer ayının (32) onuncu günü (18.IX.1763) İzvaniçe'den gideceğimiz istikamette yola çıkılmıştır.

İzvaniçe'den kalkıp iki saat kadar yol alınca sağ yanımızda Hisar–ı Sengîn (taş hisar) anlamına Kameniçe (Kamanez) Kalesi göründü. Bu kale aslında tarihte bunca zamandır özellikleri yazılagelen ünlü kalelerden olduğundan kendisini incelemeği diledik. Buna hiç bir engel bulunmadığından görmek maksadıyla uğradık ve topçu başıları olan bir zengin adamın evinde iki üç saat misafir olup kalenin alt ve üst kısımlarına güzelce göz gezdirdik.

KAMENİÇE (KAMANEZ) KALESİ'NİN ÖZELLİKLERİ

Adı geçen kale çok geniş bir ovanın ortasında aşağı yukarı genişliği otuz arşın çeken bir yapma hendek ve tabiî bir nehirle çevrilmiş kesme kayadan bir sofa üzerine oturtulmuş, kulelere ve duvarlara ihtiyacı olmıyan, âdetâ kendi kendine meydana gelmiş gibi görünen orta çapta bir kaledir. Güney tarafında bir küçük kale ve bir tabya (33) daha yapılmış olup,bunlarla asıl büyük kalenin arası minare boyu yüksekliğinde uzun bir taş köprü ile birleştirilmiştir. Bir müddetten beri tâmir gibi iltifatlardan uzak kaldığı için bugünkü durumunda bina yerlerinin çoğunun yıkılmağa yüz tutmuş olduğu muayenemiz sonunda ortaya çıkmıştır. Yanımızda bulunan bâzı lâf edilebilecek adamlara: "Bunun gibi gerekli kaleyi niçin böyle harap bırakırsınız?" dediğimizde: "Bu kalenin Osmanlı Devletinden başka düşmanı ve yıkıcısı yoktur. Onlarla da barışımız ebedî ve berkitilmiş

olduğundan, bunu boş yere onarmak ve sağlam bir hale getirmek patırdısıyla baş ağrıtmamız gerekmez" diye S:244 karşılık vermişlerdir. Adı geçen kale 1083 H. (1672/1673) tarihinde Lehlilerin bâzı kötü hareketleri karşısında ceza olarak harekete geçildiği sırada kendilerine bir ders olmak üzere zor kuvvetiyle alınmıştı. "Düştü Kamençe hısnına (kalesine) nûr–u Muhammedî" sözlerini değerlendirmek için kalenin ortasındaki iki büyük kiliseye minâre ve minber eklenmek suretiyle bunlar nurlu câmilere çevrilmiş imiş. 1110 (1699) yılında barışın (Karlofça) gerektirdiği üzere kendilerine geri verildiği zaman ehl–i islâmdan kalma bir yâdigâr olmak üzere adı geçen iki câmiden bir tanesinin minâresi ve diğerinin de minberi oldukları gibi bırakılıp minârenin dış yüzünde tarihi ile birlikte; naẓarta ilā l–bigā'i wağadtahā* taŝqā ka–mā taŝqā r–riğālu wa–tas'dū,yâni: "Çevrene baktığın zaman orada da (yâni cansızlarda da) insanlarda olduğu gibi bahtsızlar ve mutlular göreceksin" sözlerinin de yazıldığı görülmüştür. Bunun üzerine Allah'ın yardımı ile yakında gene aslına, / yâni islâmdaki şekillerine dönmeleri ve minârelerinden, minberlerinden taşan ezan seslerinin gene eskiden olduğu gibi etrafı sarması dileği yakarılarımızla Tanrı katına sunuldu. Adını yazdığımız İzvaniçe'den sonra böylece konaklar aşarak ve çokluk göller kenarında kurulmuş kasabalardan ve köylerden geçerek sekiz günde İlbov (Lemberg, Lwów) adındaki meşhur şehre varıldı.

İLBOV'UN (LEMBERG) ÖZELLİKLERİ:

Adı geçen bu şehir Leh memleketinin güney yönünde Kamaniçe'ye bağlı olan Podolya eyâletinin hatırı sayılır şehirlerinden kaleli, varoşlu, bostanlı, bahçeli bir güzel yerdir. Kesinlikle bilindiğine göre 1083 H. (1672) tarihinde Kameniçe'nin kuşatılması sırasında Kameniçe Kalesi'ne bağlı olan yerleri çapula memur edilen Selim Giray Han'la Haleb vâlisi Kaplan Paşa düşman topraklarını bu yere kadar yağmalamış ve hususiyle bu şehre top ve tüfek ile mümkün olduğu kadar çok zarar vermişlerdir. Bu zararların bir yâdigârı olmak üzere kiliselerinden birinde hâlâ kocaman bir güllenin, kilisenin büyük kapısının üstüne asılı olduğu görülmektedir. Bu şehre o zaman yapılan barış sırasında seksenbin kuruş hediye vermek suretiyle kurtardıkları ve ellerinde tuttukları, tarihlerde yazılıdır. Buraya varıncaya kadar toprakları kurşunî siyah renkte olup buradan ötesi kumsaldır. Buradan üç gün sonra büyük hetmana (34) ait olan Musteçka (Mościska) kasabasına varıldı. Orada hetmanla buluşup görüşüldü ve iki gün kalınarak karşılıklı ziyafetler verildi. Buradan oniki saat ileride Turla büyüklüğünde Som (San) adında bir nehirden geçilip Yereslav (Jaroslav) isimli şehre varılmıştır. Bunun da eskice bir kalesi olup (Polonya'nın) itibarlı şehirlerinden sayılmaktadır. Buradan sonra altı günde ellibir enleminde bulunan Karakov (Kraków) adlı şehre varılmıştır.

KARAKOV'UN (KRAKÓW) ÖZELLİKLERİ:

Bu şehir, Silezya'ya komşu sınır kalelerinden ve eski başkentlerden olup Leh krallarının taç giydikleri ve sonra da gömüldükleri bir yerdir. Bundan başka Morava nehrine benzeyen Veşle (Wiska, Weichsel) adında bir nehrin kenarında olup adı geçen nehir bu şehrin yanından akmakta ve sonra doğuya doğru bir kavis çizip bir takım kasaba ve köylerden geçerek, şimdiki hâlde başkentleri olan Varşav (Warszawa) adındaki şehre uğramaktadır. Bundan sonra aşağıya doğru Şimal Denizi kıyısında, bu sırada Leh memleketinin karadan ve denizden gelen erzakının dağıldığı ve ticaretinin yayıldığı bir yer olan Danıska (Danzig, Gdansk) şehri önünde denize ulaştığından, bu nehirden Leh memleketine çok miktarda fayda sağlanmaktadır. Danıska şehri etrafındaki birkaç parça yer ile birlikte her ne kadar başka bir halkın elinde ise de adı geçen bu halk da Leh devletinin himayesinde olduğundan Leh vilâyeti sayılmaktadır.

SIRASI GELMİŞKEN:

S:245 Cümlemizi doyuran ulu Tanrının yaratıcı kudret ve üstün hikmetine son olmayıp, İstanbul'dan batıya doğru Rumeli ve Nemçe ve Venedik ve Papa ve Efrençe ve İspanyol ve Portekiz ve bunların kuzey yönünde, İngiltere ve Felemenk ve Saksonya ve Danimarka ve Şved (İsveç) ve Korlandiya (Kurland) ve Pomeranya ve Leh

memleketlerinin bakımlı ve yaşanılır yerler olmalarına onun yüksek irâdesi hâkimdir. Bu adı geçen memleketler, bugün coğrafyacılarca Avrupa diye anılmakta ve halk dilinde ise Rumeli ve Firenkistan lâkabıyla şöhret bulmaktadırlar. Derya içinde iki tarafına çıkmacalı (yarım adalar) bir uzun dîvânhâne (35) biçimi gösteren Avrupa, kasabalar ve büyük şehirlerle donanmıştır. Güney yönlerini Akdeniz, kuzey yönlerini de Atlas Denizi kollarından Alaman ve Baltık Denizleri kucaklamaktadır. Faraza Gelibolu Boğazından Bozcaada ve Limni'ye doğru çıkınca, Akdeniz Gümülcine, Kavala ve Kolos (Glossa?) ve Eğriboz ve Selânik ve Mora ve Çiçilya (Sicilya) ve İtalya ve Roma ve Cenova ve Savoya (Savoi) ve Korsika ve Efrençe (Fransa) ve İspanyol ve Septe Boğazında Cibralta'ya varır.Dış yanında da Portekiz kıyıları uzanır. (ğāwara mulkan aw bahran: Bir denizle veya memleketle sınırlı). Şimdiki hâlde yeryüzü sultânlarının en büyüğü, hakanlarının en âdili, şevketli ulu Sultân III. Mustafa Han efendimiz hazretlerinin lütûflarına ve koruyucu çevresine sığınmak mutluluğuna erenler onun bir denizi andıran cömertliğinden paylarını alarak memnundurlar. Adı geçen memleket ve kasabaların ahalisi ise gece ve gündüz Akdenizin bol ürünlerinin imdada yetişmesiyle nasıl mesut ve nasibli iseler, kuzey kıyılarının ahalisi de balıkçılığın yardımından nimetlenmekte, memnun ve mutlu olmaktadırlar. Bunun sonucu olarak Akdenizin Selânik ve Venedik ve Marsilya iskeleleri nasıl herkesçe meşhur ise, kuzey şehirlerinden de Amsterdam ve Hamburg ve adı geçen Danıska (Danzig) iskeleleri de Avrupa'ya yiyecek dağı-

tan aynı derecede meşhur şehirlerdir. Eski ve yeni Hindistan'dan kalkan (36) Portekiz ve İngiltere ve Felemenk ve diğer çeşitli milletlerin gemileri zahmetsizce bu üç iskeleye yanaşırlar. Amsterdam, İspanya ve Efrençe'nin kuzey yönleri iskelesi ve Hamburg Nemçe memleketi iskelesi ve Danıska Leh vilâyeti iskelesidirler. Avrupa'dan bu yönde akan nehirler ise, Lehlinin Karakov (Kráków) ve Varşav (Warszawa) adlı şehirleri önünden geçen Veşle (Vistül) nehri, Silezya'da Breslau ve Brandeburk'da (Brandenburg) Franfurt (Frankfurt) önünden akan Oder nehri ve yine Brandeburk'da hâlen başkent olan Berlin ve Potsdam kıyılarından geçen Eş-
S:246 pir / (Spree) nehridir. Bu nehirler çevreden de bir iki kol alarak çeşitli zahire gemilerinin deniz kıyısına ulaşmasına yararlar. Bu üç nehre mahsus çeşitli özel gemiler, cins cins erzak ve ticaret mallarına dayanıklıdırlar. Bunların memleketlerinde korsan ve harami sıkıntısı da ortadan kaldırılmış olduğundan çekdiri, çam ve borezan (bronzina) diye adlandırılan uzun kayıkları ve Karadeniz şaykasına benzeyen mavnaları kulağınadek yükleyip beşer onar adam ile ağır ağır kullanarak kâh yelken açıp kâh iki tarafına uzun sırıklarla dayanarak yukardan aşağı (güneyden kuzeye) kolaylıkla on günde, onbeş günde giderler. Aşağıdan yukarı (kuzeyden güneye) gelirken ise, bu rüzgârın müsadesine bağlı olduğundan otuz kırk günde gelirler. Bu vasıtalarla Yeni Dünya'dan (Amerika) ve diğer deniz kıyısındaki yerlerden pirinç ve kahve ve şeker ve diğer yiyecek ve giyecek gibi şeyleri karaya çıkmaksızın deniz veya nehir yoluyla memleketlerine ve belki de kârhânelerinin

(fabrika) kapısı önüne yanaştırmak suretiyle hayatlarını kazanmak üzere ticaret yaparlar. Memleketlerinde ayrı ayrı mevsimler için yer yer panayır denilen belirli ve meşhur pazar şehirleri olduğundan yukarıda adı geçen erzak ve ticaret mallarını karadan ve denizden o mahallere getirirler. Dünyanın her yerinden bu pazarlara bütün memleketlerin tüccarları da mal getirdiklerinden ve oralarda konakladıklarından yapılan alış veriş şehir ve kasabalarını zengin eder. Böyle olmasına rağmen, ulu Tanrı beni korusun, kâfirliklerinden dolayı yer yüzünde kendilerine bir ceza olmak üzere çoğu vilâyetlerinde fukaralık ve sefalet yaygındır. Hâttâ bir parça ekmek ve etle yaşıyanlar parmakla gösterilmektedirler. Bu civardan gelip geçenler: "Hayır ve bolluk Osmanlı memleketlerine mahsustur" diye itirafta bulunurlar. Her neyse, ticaret maddeleri geçim ve mutluluklarının sebebi olduğundan, bunların çabucak satılmasına büyük ihtimam gösterir ve işlerinin yürümesi için lâzım gelen her şeyi yapmakta kusur etmez ve gevşeklik göstermezler. Şöyle ki, meselâ bir adamın pazar yerine varmağa gücü yetmez veya vücûdunun yolculuğa tahammülü yoktur. O zaman oturduğu şehirdeki bir belirli tüccara bir liste ve para verip, meselâ Lepiska Panayırından (Leipzig) falan eşyayı istiyorum, deyince herif istenilen eşyayı panayır yerindeki ortağına yazar. O da posta tâbir olunur, güvenilir menzil arabasıyla gönderir. Güniyle, saatıyla ısmarlanan şey ayağına kadar ve zahmetsizce kendisine ulaşır. Ticaret işlerinde sözlerine sâdık ve doğruluk hususunda akranlarından üstün ol-

mak için ellerinden geldiği kadar kuvvet sarf ederler. Sözlerini tutamamaktan çok çekinir ve kaçınırlar. Hâttâ yanına gittiğimiz Brandeburk (Brandenburg) kralına
S:247 bâzı kimselerin: "Yemin ve sözlerinizde / sebât etmiyorsunuz" diye îtirâz ettiklerinde onun: "Ben bezirgân değilim!" diye cevap verdiği meşhurdur.

LEH MEMLEKETİ'NİN ÖZELLİKLERİ:

Adı geçen memleket müslüman sınırından Turla ve Buğdan ile ayrılmış ve Moskof ve Silezya ve Erdel Dağları ve Kuzey Denizi ile çevrilmiş büyük bir eyâlet olup, halkın elinde bulunduğundan ve her nahiye ve şehri kendi görüş ve idaresinde bağımsız birer başkanla yönetildiğinden çokluk ne biribirlerine ve ne de krallarına itaat ve aldırış ettikleri yoktur. Sosyal ve idarî durumları pek perişan olduğu hâlde toprakları bakımlı ve verimlidir. Çevrelerinde olan memleketlerin her biri buradan ayrı birer yolla faydalanmak için bahane aramaktadırlar. Fakat bunların iki yüz yıldan beri kendi aralarında biribirlerine saldırmaktan veya kendilerini korumaktan burasını istilâya elleri değmemiştir. Sırf bu yüzden Lehliler yerlerinde rahat bir hâlde ve her bölüğü bir başka devlete bağlı olarak geçinip gitmekte ve mallarını, mülklerini ve varlıklarını böylece korumaktadırlar. Rus ve Yahudi adlarındaki iki tayıfa bunların emir ve idaresi altında bulunmaktadırlar.Bunlar da tarım ve çiftçilik cinsinden ağır işleri Rus tayıfasına, kentlerdeki tahıl ve genel olarak diğer yiyecek madde-

lerinin alım satımını, her türlü ticaret inceliklerini, gümrük işlerini ve pazarlarda alınan vergilerle her türlü benzeri işleri Yahudi tayıfasına gördürüp, üstelik bunların kazandıklarını da ellerinden alarak kendilerine rahat ve keyifli bir hayat sağlayıp safalarına bakarlar. Şehirlileri Tatarlar gibi dolama (37) ve çepken ve kuzu derisinden hafif bir kalpak giyip "müslümanlara olan muhabbetimizden görünüşümüz ve kılık kıyafetimiz de onların kılık kıyafetlerine benzemektedir" diye iftihar ederler. Kralları öldüğünde, yeni kral tâyini etrafta olan komşuları yoluyla ve onların oyu ile yapılmaktadır. Komşu hıristiyan devletler arasında yürürlükte olan birbirine aykırı bâzı düşünceler dolayısıyla kral tâyini sırasında her birinin harekete geçmesi değişmez âdetlerdendir. Bu defa da Françe ve Nemçe Devletlerinin işe sâdece sözle karışmakla yetindikleri, Rusya ve Prusya devletlerinin ise daha yakından sınırdaş olmaları sebebiyle olaya doğrudan el koyarak, bizzat Lehliden bir kimseyi kral seçtirmek sevdasında oldukları herkesçe bilinmektedir. Bu sebepten görünüşte gûya Leh Diyârından zahîre devşirmek ve fakat aslında bu meseleyi yerinde bitirmek bahanesiyle Moskoflunun bir miktar askeri Leh toprağına girerek başkentleri olan Varşav şehrine varmış ve Lehlinin Varşav'da toplanmış askerlerine bunlar da eklenince, ortada görülmemiş bir kalabalık peydâ olmuş ve adı geçen şehrin beş altı aylık zahîresi, beş altı günde tükenmiştir. Duyulduğu üzere kıtlık belâsı baş gösterince de açlık yüzünden kavga ve patırdı çıkmıştır. Leh halkı yazılı olduğu üzere rahatına alışmış, ürkek bir halk ve korunmaya alıştırılmış

bir tayıfa olduğundan bu bayağı hareketten korku ve dehşete kapılarak şu sırada bir taraftan Moskof ve bir
S: 248 taraftan Tatar askeri memleketimizi / soyup yağma etmek üzereymişler, diye mallarını ve eşyalarını,yer altındaki sığınak ve depolara sakladıktan sonra,kendilerinin de çevreye dağılıp perişan göçmenler hâline geldikleri görülmüştür. Karakov'dan (Kraków) sonra iki günde Silezya sınırında bulunan Tarnaviç (Tarnowitz) adlı kasabada mihmandarımızla buluştuk. Ekim başlarında kar yağdığını görerek burada üç dört gün kaldıktan ve yol eksiklerimizi tamamladıktan sonra tekrar yola koyularak kralın karargâhı olan Berlin'e doğru yöneldik. Bir takım durak ve konak yerlerini arkamızda bırakarak altı günde Silezya sancağının başkenti olup,o sırada kral vekili olarak atanmış bir ceneralin idaresi altında bulunan Breslav adındaki şehre vardık. Bu şehir ellibir enleminde ve Oder nehri kenarında olup, sağlam ve korunmağa elverişli bir kalesi ve bakımlı bir varoşu bulunan isim yapmış bir hisardır. Oder Nehri iki üç sıra geniş ve derin hendekler ile bu şehri kuşatır. Bundan başka bu adı geçen nehir,ikinci bir nehire karışarak bir tarafı Berlin'e ve bir tarafı başka yoldan yukarıda özelliklerini saydığımız Hamburg önünde Kuzey Denizi'ne dökülür. Breslav bir ticaret merkezi olup çok faydalı ve gelir sağlıyan bir şehirdir. Eflak, Buğdan, Leh ve Akkirman taraflarından kopup gelen hayvanlar ve mal yükleri önce burada alım satım işlemi görür ve buradan çeşitli şehir ve kasabalara gönderilir. Bu sebeple de menfaat sağlamakta bundan daha gelişmiş ve sağlamlıkta bundan daha üstün şehirleri görülmüş değildir.

Buradan sonra dört günde Kılakoğ (Glogau) ve oradan
S:249 da üç günde Franfurt (Frankfurt / Oder) adındaki kalelere varılmıştır. Bunlar da Oder kıyısında sağlam ve bakımlı kaleler olup, Franfurt (Frankfurt), Brandeburk (Brandenburg) sancağının sınır kalelerinden sayılmaktadır. Buradan öteye dört günde, göğüslerinin kabarmasına ve yüzlerinin gülmesine sebeb olan başkentleri Berlin'in yakınında Akdeniz adında (Weissersee) (38) bir göl kenarında bulunan çiftlik gibi bir yere varıp orada altı yedi gün dinlenmek üzere konakladık. Nihâyet cemâziyülevvelin başlarında (7/17.XI. 1763) alay ve ihtişamla Berlin'e vararak bu şehrin batısının son ucunda, her türlü konforla hazır edilmiş bir saraya inmemiz kısmet oldu. Bu civarın ahalisi ömürleri boyunca hiç bir müslüman görmemiş ve elçilik adını böylesine bir görünüş ve ihtişam içinde hiç duymamış bir garip tayıfa olduklarından, bütün çoluk çocuklarıyla üçer beşer günlük yollardan gelerek geçeceğimiz yollardaki kasaba ve köylere toplanmışlardı. Buraya vardığımız saattan tâ göçeceğimiz âna değin yanımızda bulunup bütün hareketlerimizi, oturuşumuzu, kalkışımızı, yürüyüşümüzü, konuşuşumuzu gözlediler. Bu suretle meydana getirdikleri kalabalığı hiç bir sözle anlatmak kaabil değildir.Bütün hepsinden başka bilhassa Berlin şehrine girdiğimiz gün küçüğünün büyüğünün, gencinin ihtiyarının yolların iki tarafında üçer beşer sıra / hâlinde ve evlerinin pencerelerinde üst üste yığılıp birikerek bizleri görmek, seyretmek için gösterdikleri zahmet anlatılamaz. Yüzlerinde açıkça görülen dostluk ve yakınlık hisleri ve saygı göklere yükseliyordu, demek mübalâğalı olmaz.

BERLİN'İN ÖZELLİKLERİ:

Adı geçen bu şehir, bu sırada Brandeburk (Brandenburg) kralının başkenti olduğundan o çevrede benzerinin bulunmaması ile ün salmıştır. Kırk-elli yıl önceleri orta halli bir şehir iken, kralın büyük babası büyük istekler peşine düştüğünden, şehrin kenarından akan nehri şehrin iki üç yerinde tıpkı bizim Kâğathane nehri gibi kollara ayırarak akıtmış ve etrafını yontma taşlarla sağlamlaştırıp üzerine otuz kadar tahta köprü kurdurmuştur. Kendi heykelini de tunçtan ve bir at üzerinde yaptırıp bir taş köprü başına diktirmiştir. Zaman geçtikçe nehir kıyısına evler, bahçeler ve suya ihtiyacı olan endüstri için değirmenler, şeker ve kereste fabrikaları da yaptırılmıştır. Günden güne evler ve dükkânlar çoğalmış, dışarıdan âlet, edevat ve mal gibilerden herhangi bir şeye muhtaç olmamak için çuha ve kumaş ve bundan başka her cins eşya için fabrikalar da kurulmuştur. Adı geçen nehrin taşma tehlikesi de olmadığından herkes evine ve bahçesine gerektiği kadar su yolları yaptırtmıştır. Nehrin içinde sayısız çekdiri gibi çamlar ve şaykayı andıran mavnalar, durmadan gidip gelmektedirler. Nehrin yukarı başı Silezya'da Breslav şehri yakınlarında Oder Nehri'ne ve aşağı tarafı Kuzey Denizi kenarında Hamburg iskelesine varmaktadır. Aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı her cins yiyecek ve diğer eşyalar taşıyan gemiler, bu nehri bir an boş komamaktadırlar. Yepyeni yapılmış evlerinin duvarları

biribirine bitişik ve aynı hizâda olup, sokakları kırkar ellişer arşın genişlikte uzanmaktadırlar. Şehrin kuzey yönünü adı geçen nehir ve diğer üç yanını çok kuvvetli görünmeyen bir şehir duvarı çevirmektedir. Gecelerinin uzunluğu onaltı buçuk saat süren, ellibir enleminde bir güzel şehirdir. Kralın sarayı ve cephâneliği de bu nehrin kıyısında bulunmakta olup, içinde ve etrafında bahçeler, saraylar, av köşkleri ve ekin tarlaları da vardır. 1174 (1760) yılı ortalarında Nemçe ve Moskof askerleri birbiri ardınca bu şehre gelip kralın cephânelik ve köşklerini talan etmiş ve şehir ahalisinin mal ve mülküne çok ziyan vermişlerdir. Lâkin şehir halkı bu sırada gene de zenginlik içinde yaşamakta olup, güzelce evleri ve rahat bir hayat sürmek için her şeyleri vardır. Havası her cins aşırılıktan uzak olduğundan, erkekleri arasında da kadınlarında da güzel olanları çoktur. Evleri üçer dörder katlı taş binalar olup, eşyalarını kış günleri so-
S:250 ğuktan, yaz günleri sıcaktan korumak için evlerinin/ birer katını yerin altında yapmak lüzûmunu duymuşlardır. Evlerinin üzerleri de hörgüçlü birer tekne gibi olup bir çeşit kalınca kiremit ile örtülmüştür ki hattâ kırk yılda bir kere bile aktarma dertleri yoktur. Yangından pek çok korkmakta olduklarından korunma çareleri de almışlardır. Gece gündüz dolaşan bekçilerinden başka her sokakta beşer-onar tane tulumbalı kuyular vardır. Her kuyunun başında da kızaklı fıçılar emre hazır bulundurulmaktadır. Şehir duvarı gayet uzun olduğundan hâlâ pek çok yeri boş olup bir taraftan evler, diğer taraftan bahçeler yapılmaktadır. Bitki ve çiçeklerin hemen her cinsi bulunmakta ve dört

bucaktan getirtilerek yetiştirilmektedirler. Kışın bunlar sobalarla ısıtılıp korunmakta olduklarından, burada hattâ kahve ağacı ve bundan başka daha bâzı garip ağaçlar bile görülmüştür. Taşradan kumaş ve ticaret eşyalarının getirtilmesi yasak olduğundan, ahalisi çaresiz olarak burada yapılan yerli kumaşa kalmışlardır. Bu yüzden de her şeyleri pahalıdır. Halkı fagfura (porselene) pek meraklı olduğundan, kibar ailelerin bilhassa porselen kolleksiyonlarını topladıkları odaları vardır. Kendileri zaman zaman bahçede gezinir gibi bu odaların içinde dolaşırlar. Bunlar porselenlerini aslında Hind ve Çin'den getirtirlermiş. Saksonya fagfuru (porseleni) ortaya çıkalıdan beri buna gayet büyük bir düşkünlük göstermeğe başlamışlar. Bir kâseyi yirmi altına, biraz sanatkârâne süslenmiş bir tabağı beş on altına alıp satmağa düşkünlükleri sınırı aşınca, akçalarının dışarı gitmemesi için, kralı şimdi Saksonya'dan porselen gelmesini yasak etmiş. Bundan başka Saksonya'dan üstatlar getirtip yepyeni bir porselen fabrikası kurdurarak burada porselen yaptırmağa başlatmış. Buranın bir kaç yıladek Saksonya'ya benzemesi mümkündür. Brandenburg sancağı kumsal olduğundan ürünlerinin bir yararı yoktur. Bu sebeple erzaklarının çoğu zahîre olarak Saksonya ve Leh'den ve binek ve yük hayvanları ile et ihtiyaçlarını sağlıyan hayvanlar Eflak, Buğdan ve Bucak (Besarabya) dan gelirler. Kral Berlin'de bulunan elçi kalabalığından ve görmekte olduğu işler üzerinde bunların bilgi sahibi olmalarından korktuğu için, çoğu günlerde Berlin'e yedi saat uzaklıkta olan Potsdam adındaki şehirde eğlenegelmektedir diye yazılmıştır.

Ahalisi luteran (protestan) olduklarından din işleri yönünden büyük sıkıntılardan arıdırlar. Kiliselerinde putlar yoktur. Tek Tanrıya tapmakla öğünürler ve katoliklere karşı büyük düşmanlık gösterirler. Hazret-i Muhammed'in peygamberliğini tanırlar ve hattâ "müslüman oluruz" demekten bile çekinip utanmazlar.

N O T : Adı geçen Silezya sancağı bir kavga konusu yer olup, üzerinde fazlaca lâf edildiğinden burası hakkında bilgi vermek gerekli sayıldı. Bu yüzden târifine girişmeden önce süslü bir başlangıç yapmak lüzûmunu düşünerek kalemimizi duyulmadık şeyler yazmak üzere harekete geçirmiş bulunuyoruz. Ulu Tanrı o kendine
S:251 mahsus sonsuz hikmetiyle Anadolu ve Rumeli'nin / yavaş yavaş en son ümmetinin karargâhı olmasını istedi. Nurlu islâm dininin çıkıp yayılmağa başladığı ilk zamanlarda, önce Mısır ve Şam (Suriye) keskin kılıcın yardımı ile müslümanlara sığnak oldu. Bir müddet sonra îman sahiplerinin gayretlileri birer cesur, kahraman karakterli, ilmi yüceten, savaş meydanlarının ve emr-i ferman buyuranların, bunları yerine getirenlerin öncüsü olmaya başladılar. Beşyüz (12.Yüzyıl) tarihleri ortalarında Anadolu'da Dânişmendliler, Selçukoğulları, Artukoğulları tayfaları türedi. Altıyüzde (13.Yüzyıl) Kürtlerden Eyyûbî kolu, yediyüzde (14. Yüzyıl) ulu şanlı Osmanlı Devleti ortaya çıktı. Sekizyüzde (15. Yüzyıl) zorlu Timur saldırısı, dokuzyüzde (16. Yüzyıl) Sultan Selim ve Sultan Süleyman Hazretlerinin ihtişamla yeni memleketler almaları üzerine de, Safavîlerden Şah İsmail'in serkeşlik ve fitnesi, herkesçe bilindiği üzere, bütün

şiddetiyle ortaya çıkmıştır. Dokuzyüz elliden sonra (16. Yüzyıl ortaları) ulu Tanrı'nın hikmeti ile dünyanın savaşçı kuvvetlerine bir uyuşukluk ve zayıflık çöktü. Sürekli bir düzene sahip olabilecek yeni bir devlet kurmak kudretinde bir şahsiyet çıkarmakta gevşeklik gösterdiler. Yer yer varlıklarını ispat etmek sevdasına ve patırtısına düşüp de en sonunda çağımızda ortaya çıkan Mîr Veys (1707–1715) (39) ve Nâdir Şah (1736–1747) gibilerin yükselmeleri ve futuhatları ise yirmi otuz yılı aşmaz ve bütün yaptıkları,başarıları kendi şahıslarının ötesine geçmez. Fakat bu sırada Brandenburg kralı olan ve yukarıda adı geçen Frederikos (II. Friedrich) kafadan, yanılmak ve dikkatsizlik gibi düşünceleri savmakla, gayret ve bilgi ile, her şeyin elde edilebileceği düşüncesinde idi. Bu sebeple de beyninde kaynaşan, bütün Cermanya ve Almanya'ya hattâ belki de Avrupa'nın tamamına sahip olmak fikirlerinin sevdası ile harekete geçti. Önce asıl yurdu Brandeburk (Brandenburg) sancağına en yakın bulunan ve seçkin ve iyi bir gelir kaynağı olan Silezya nahiyesine el koydu. Sonra da Saksonya'yı isteklerinin bütün şiddeti ile gözden geçirmeğe başladı. Böylece yer yer düşmanlarını yendikçe, kendisini asıl hedefine ulaştıracak olan yolun başlangıcı ortaya çıkmış oluyordu. Nasıl Ulu Tanrı'nın değerlendirdiği dünyanın tabiatını (mevsimleri) değiştirmenin yolu olmadığı kesin ve su götürmez bir kural ise, hıristiyan devletler arasındaki sürekli şahsî kavgalar ve bir denge yaratma kaygıları da öylece kesindir. Bunlar kendilerinden daha küçük olanlara ünvan veya memleket vermek yoluyla onların yeteneklerinin

sınırını aşmamalarını sağlarlar, kendi düşmanlarıyla anlaşmalar yapmalarını önlerler, bunların ünlü bir hanedandan kız alıp vermek yoluyla yakınlık kurmak istediklerini anlarlarsa, bu evlenmenin kendilerine danışılmadığı ve oyları alınmadığı sürece yerine getirilmemesine bütün güçleriyle çalışırlar, eski durumun yürürlükte kalması için büyük bir baskı yaparlardı.

Bu yüzden Fransa ve Rusya devletleri adı geçen Frederikos'un hiddet ve şiddetini, kuvvetini yok etmek ve onu eskiden bulunduğu duruma indirerek bu düzeyde tutmak ve burnunu kırmak için Nemçe Devletine (Avusturya) yardıma kalktılar. Sonra da önce komşuluğu sebebi ile Prusya sancağına sınırı bulunan Rus haS: 252 şaratı, bu / sancağı savaşsız işgal ve talan etti. Daha sonra aynı kuvvetler göz kırpmadan Brandenburg sancağına saldırmağa başladılar. 1174 H. (1760) tarihi ortalarında Brandeburk'un başkenti olup adı geçen kralın sevinç ve övünme kaynağının temeli olan Berlin'e vardılar. Çevresinde bulunan çokluk şehir ve kasabalara birbiri ardınca frenk uyuzu (frengi) gibi bulaşarak, şehir halkından sayısız kurtuluş akçası ve malı topladılar. Etrafa son derece zarar verdiler. Kralın cephânelik ve saraylarını ele geçirip talan ettiklerinden onun ateşli saldırılarını, düşmanlıklarını, yok etme hırsını yendiler ve zayıflamasına sebep oldular. Bundan sonra Rusya devletinde çarın değişmesi olayı ve Nemçe (Avusturya) liler tarafından pek çok askerin harcanması ve hazinenin tükenmesi husûsu, aynı zamanda krallarının Osmanlı Devlet-i Aliyyesi ile bir barış anlaşması yapması, şimdilik bunların da aralarında belirli şartlarla bir si-

lâh bırakma ve dostluk sözleşmesi yapmalarına vesile olmuştur. Fakat Silezya nahiyesi akılların kolay kolay hazmedemeyeceği kadar büyük bir lokma idi, unutulamıyordu. Burası Nemçe Çesarının sırtını dayadığı ve kendisinin övünme sebebi olan Çeh, yâni diğer adı ile Bohemya eyâleti ile Leh memleketi arasında bulunuyordu. Kuzey yönü Brandenburg sancağına bitişik ve güney yönü Temeşvar semtinde olan Macaristan'a yakın ve aslında bir kaç dükalıktan meydana gelmiş bir yerdi. Otuz kırk bin asker çıkarmağa elverişli ve gerek yetiştirdiği ürünlerin zenginliği ve gerekse yiyeceklerinin nefaseti ile ün salmıştı. Parmakla gösterilmeğe değer kale ve hisarları içine almaktaydı. Bilhassa Breslav gibi namlı kalesi tüccarların barındığı bir yer olup, çok yakın bir hesaba göre boyu yüz ve eni altmış saat çeken boylamasına bir memleketti. Fakat her şeyden önce Uyvar (Ujvar, Neuhäusel) Barış Anlaşmasında şehir ve kasabalar sayılırken, en övünülecek ve göğüs kabartacak yeri Aşağı Silezya ve Yukarı Silezya nahiyeleri alıyordu. Bu sebeple olur olmaz aksaklıklar yüzünden buradan ne Avusturya'lıların el çekmesi düşünülebilir ve ne de Brandenburg'dan burasını geri vermesi cömertliğini göstermesi beklenebilir. Bu yer belki de bu iki tayfa arasında gudde–i bâîr (deve vebası) gibi şifa bulmaz bir hastalık ve huzur kaçıran bir mesele olup kalmıştır. Nemçelilere göre, Silezya üzerinde eski efendisinin hakkı olduğu düşüncesini bir mazeret olarak elde bulundurmak ve uygun bir zaman kollamak lüzûmu teselli bulmak için tek çare idi. Ama Brandenburg'a göre bu-

rayı her hangi bir sebeple elden çıkarmak, yenilginin getireceği utançtan ve bunun bir şeref lekesi olmasından başka yirmibeş yıldan beri çekilen sıkıntıların da üstelik boşa gitmesi demekti. Diğer taraftan da düşmanın üstün gelmesi elbette ki üzüntüye ve şaşkınlığa yol açacaktı. Bu yüzdendir ki ya düşmana diğer bir yönden baskın vererek yurdunu işgal edip onu Silezya'ya girmekten alakoymak yolunu tutacak, veyahut da memleketlerinin bâzılarını komşulara peşkeş çekmek suretiyle kuvvetini kırmak teşebbüsüne girecekti. Böylece de
S:253 umulan sonuca varabilmek için / bir şeyler yapmakta ısrardan başka çare olmadığı açıkça ortadadır. Yukarıda yazıldığı üzere cemâziyülevvel başlarında (7/17.XI. 1763) Berlin'e varılarak şehrin batısında bizim için döşenmiş ve emrimize verilmiş olan eve indik. On günden sonra başvekile varıp devletimizin lütufkâr sahibi efendimizin yüksek mektuplarını sunduk ve kralla buluşacağımız günü konuşarak kararlaştırdık. Sultânın hediyelerinden olan çok güzel ve baha biçilmez bir çadırı önce konağımızda kurarak eksiğine gediğine iyice baktıktan sonra krala varmaktan bir gün önce develere yükleyip devecilerimizle kral sarayına yolladık. Çadır orada uygun bir yere kurularak döşenip dayandı ve hazırlıkları tamamlandı. Ertesi günü sorguç ve atlardan gayrı diğer çeşitli hediyeler de bohçalarına konulup üzerlerine kime verileceklerini bildiren yaftalar yapıştırıldı ve arabalara yüklendi. Sonra da bunlar da yanımızda bulunan bâzı yüksek rütbeli kişilerle ve tercümanla birlikte kral sarayına yollandı. Ellerinde bulunan defter tercüman yardımıyla hediyelerle karşılaştırılıp acem halıları

yayılmış bir dîvânhânede sırasına göre teslim edildi. Diğer taraftan yine hediyeler arasında bulunan üç baş at da kaşağılanıp süslendikten sonra has ahırdan bu işe tayin edilmiş adamların yedeğine verildi. Kendi atlarımız da en üstün eğer takımları ve seccâdelerle donatıldıktan sonra yine yedeğe verildi. Biz kendimiz de âdet olduğu üzere kraldan gelen hintoya ve yüksek rütbeli maiyyetimiz de yine kralın gönderdiği ve fakat Osmanlı halı ve seccâdeleriyle donatılmış atlara bindikten sonra törenle bizi davete gelen karşıcıların ardına düştük. Böylece kendi adamlarımız ve kral sarayından yollanmış yabancıların katılmasıyla altmış kişiyi bulan bir alayla kral sarayına vardık. Bu sarayda Nemçeliler tarafından bir teşrifat defteri getirtilerek onların merâsim düzenlerine uyulmak suretiyle hareket edilmekteydi. Bu sebeple sultânın mektubu dîvân efendisi elinde ve kıymetli sorguç zarfıyla birlikte kethüdâmızın elinde olmak üzere onbeş kadar yakın adamımızla dîvânhâneye girdik. Mor kadife ile döşenmiş üç basamaklı bir sofa üzerinde bir tarafta gümüş işlemeli bir taht ve diğer tarafta üzerine mektubun konulabilmesi için bir masa bulunuyordu. Orta yerde de üzeri günlük çalışmalardan tozlanmış mavi kadife kumaştan yapılmış bir elbise ile kral duruyordu. Kralla ayak üzerinde konuşuldu. Kendisine: Şu sırada Osmanlı Devleti tahtının süsü, ulu ve kuvvetli, dünyanın sığmağı pâdişâhımız Sultân Mustafa Efendi Hazretlerinin sizin gibi yüksek mevkii olan dostlarına, karşılıklı iyi ve sürekli ilişkilerin sürüp gitmesi yolunda göndermiş bulundukları şâhâne hediyelerini bildiren bu dostluk mektubu kendilerinin sultân-

lara mahsus bir nişânıdır, denilerek mektup ve sorguç birbiri ardınca kralın eline sunuldu. O da birbiri arkasından alıp ve sorgucu yan gözle ölçüp biçerek yanında duran masanın üzerine koydu. Sonra da tercüman aracılığıyla: Osmanlı Devletinin kendisi için gösterdi-
S:254 ği iltifatlara ve iyi dileklere / minnettâr olduğunu ve elçiliğimizden büyük bir memnunluk duyduğunu söyleyerek bizi övdü. Bundan sonra geldiğimiz şekilde tekrar konağımıza döndük. Bizim dışarı çıkmamızın hemen arkasından kral hediye atları has ahırlılar eliyle saray avlusu içinde iki üç defa dolandırıp kendisi de avluya bakan pencereden seyretmiş. Sonra da bizimkilerin bunları soyup kendi adamlarına teslim etmelerini tenbih etmiş. Bu sırada mücevherli koşumların ve altın işlemeli at örtülerinin göz alıcı güzelliklerinin sefasından kendisini kaybeden kral, kimseye bir şey vermek âdetleri değil iken, has ahırlılara bir saatla birkaç altın verivermiş. Krala sunulması gereken mektup ve hediyeler işi bu şekilde bitirildikten sonra, kış yüzünden Berlin'de altı ay oturmamız kararlaştırıldı. İstanbul'da kendi elçilerinin onsekiz aylık geçimleri için ayrılmış bulunan tahsisâtın bize burada altı ay içinde verilmesi de yine konuşulup kabûl edildi. Kral bundan sonra vaktini genellikle geçirmekte olduğu Potsdam adlı şehre gitti. Birkaç günden sonra bizi de bir ziyafet için Berlin'den Potsdam'a dâvet ederek sarayını, askerlerini ve bizzat kendisinin düzenlediği manevralarını seyrettirdi. Erkek kardeşlerinin çocuklarıyla birlikte iki üç gün Potsdam korularında düzenlenen av eğlencelerine katıldıktan sonra, bizi bir gün yanına yalnız olarak ça-

ğırdı. Önce hatırımızı sorup biraz hoşbeşle gönlümü aldıktan ve yakınlık gösterdikten sonra, asıl kafasını kurcalayan anlaşma maddesini açtı. Yanında bulunan harita üzerinde de buna bağlı olan faydaları açıkladı. Bunun üzerine kendisini üzmeyecek bir şekilde ve evvelce İstanbul'a bildirildiği üzere bir cevap verilerek yine Berlin'e dönüldü. (40). Potsdam, Berlin'in batı yönünde ve Berlin'e yedi saat uzaklıkta olup, Berlin'in içinden geçen suyun üzerinde orta büyüklükte bir şehirdir. Çoğu yerleri kralın ihya ettiği süslü saraylar, bakımlı bahçeler ve evlerle donatılmıştır. Berlin'de elçilerin kendisini rahatsız etmelerinden, halkın işlerinden ve şikâyetlerinin yükünden kurtulmak için vaktinin çoğunu burada geçirmektedir. Fakat memleketin idaresi yolunda tedbirler almak, harp hileleri husûsunda aklına gelenleri incelemek, bunları düzenleyip kaleme almak ve devletin ileri gelenlerine ve kumandanlara hatırlatılması ve bildirilmesi gereken şeyleri ayrı ayrı her birine anlatmak ve müzakerelerde bulunmak sebebiyle de burada yine de boş durmamaktadır. Önceden yazdığımız üzere Berlin'de oturduğumuz günlerde gönlümüzün dilediği yerlere varabilmemiz için konağımıza bir koçu verilmiş ve bundan başka devletin ileri gelenlerinin ve kibar ailelerin bizi dâvet etmeleri ve ikramda bulunmaları da kendilerine sıkıca tenbih edilmişti. Bu sebepledir ki kralın yeğenleri ve diğer devlet büyükleriyle subaylar bizi iki üç günde bir, bahçe ve evlerine dâvet etmekteydiler. En sonunda en büyük bayramları olan şeker ziyafetleriyle (41) de bize gösterilecek büyük dostluk ve iltifatı gösterdiler. Biz de (dâruhum mâ

dumta fî dârihim: sen içinde de olsan ev onların evidir) sözüne uyarak zamanı geçirmek için gayret gösterdik.
S:255 Uzun kış gecelerinde kral Potsdam'dan Berlin'e gelip / âdeti olmadığı halde iki ay kadar Berlin'de kalarak komedya denilen hayalhânelere devam etmeğe gayret gösterdi. Bizim için de orada bir sofa ayırtıp (loca) birkaç kere dâvet etti. Kendisi de dostları ve akrabalarıyla gelip meclisinde olanlara lütûflarda bulunur ve etrafına neşe dağıtırdı. Burada oyuncu kızlar ve yoğurtçu (?) adındaki taklitçilerin ağzından aşk ve muhabbete, âşık ve sevgilisi arasında işi kolaylaştırmak için yapılan aracılıklara dâir hikâyeler anlatılır, aralarda saz ve söz fasılları yapılır ve üç-dört saat hoşça vakit geçirilerek eğlenilirdi. Bâzı kereler de redoute (maskeli balo) adında başka bir toplantı da düzenlerlerdi. Memleketin ileri gelenleri ve kadınları karmakarışık, kırmızı ayakkabılar ve canfesten elbiseler giyip üzerlerine ferâce biçimi bol kumaşlar atarlar, yüzlerine de adam yüzü şeklinde birer burunduruk (maske) tutup kim olduklarının bilinmesini önlerler ve sonra da sarayın içinde dolanmaya başlarlardı. Bu dolanmaları sırasında da duygularına uyarlar ve herkes gönlünün çektiği kadının elinden tutardı. Aralarında kıskançlık gibi, yasaklar gibi sıkıntıları olmadığından, aşağı yukarı uzun boylu dönüp dolaşarak, sevinçten zıplayıp hoplayarak yapacaklarını yaparlar, kılıklarını değiştirdiklerinden tanınmayacaklarını düşünerek gruplar hâlinde beğendikleri yere giderlerdi. Bu toplantının sonunda sarayın bir odasında bir kral sofrası kurulur ve yüzler açılırdı. Kral yalnız olarak güzelce yakınlarını yanına alır ve saat beşe, altıya kadar yiyip

içip eğlenirlerdi. Bu özel toplantıya katılabilenler bunun zevkini çıkarır ve bununla da övünürlerdi. Tam bu sıralarda kral bir gece konağımıza yakın bir yerde oturan,şehrin ileri gelenlerinden birinin evine gelip bizi de yanına dâvet etti. Önce: "Acaba Devlet–i Aliyye'nin birkaç yıl içinde savaşa niyetleri var mıdır?" diye söze başlıyarak konuşmayı bundan sonraki diyeceklerine getirdi. Ve: "Bilindiği üzere yüz yirmi üç (1711) tarihinde Prut Suyu kenarında sıkıştırılan Moskof Çarını yakalamak ve esir almak mümkün iken, neden buna göz yumuldu?" diye sordu. Bunun üzerine kendisine: "Adı geçen olay Devlet–i Aliyye'nin dört kralla onyedi yıl durmamacasına yaptığı korunma savaşları sırasındaki bir zamanda geçtiği için, öylesine çevresi açık bir yerde müslüman olsun olmasın halkın perişân olması, Sultânımız Hazretlerinin uygun gördüğü bir iş değildi. Bu sebeple sâdece tehlikeyi savuşturmak ve kalabalık düşmanın coşkun bir sel hâlindeki ilerleyişine İskender Seddi gibi engel olmak üzere acele ile bir başkumandan atanmıştı. Adı geçen çar ise kendi kendine kötü tutumunun belâsına düştüğünden ve ağaç yaprakları yiyecek kadar da eziyet çektiğinden,aman dileyerek çevresi ile birlikte Azak Kalesi'ni teslim edip çabucak bu felâketten kurtulmanın yolunu aramakta idi. (Al–ʿafwu zakâtu ẓ–ẓafar: Affetmek zaferin zekâtıdır) sözüne uyularak o zaman çara, ricasının yerine getirilmesi ve
S:256 serbest bırakılması pâdişahların lütûfkâr/tabiatlarının gereği olan işlerdendir, diye cevap verilmiş olduğu söylendi. Kral her ne kadar bunu kabûl etmiş gibi görünerek sustu ise de, Moskofludan fena hâlde bunalmış

olduğundan ellidört yıl önce onun elde ettiği bu lütûftan ve aftan bugün bile esef duyduğunu ve kırıldığını belli etmiştir. Günler geçtikçe altı ay dolmaya ve kış da sona ermeğe yaklaşıyordu. Şevval ayının yirminci günü (22.IV. 1764) gene eski usûl üzere Sultân'ın mektubunun cevabını almağa kral tarafından dâvet olunduk. Bu kere başka bir odada toplanılmıştı. Kralın yanına girildikten sonra misafir ağırlamanın gerektirdiği seremoni tamamlandı. Biz krala dönmeğe hazır olduğumuzu ve Sultân'ın mektubunun cevabını almak için vardığımızı bildirince o da, elçiliğimizden dolayı teşekkür ettiğini ve bizden İstanbul'da isteklerinin yerine getirilmesi husûsunda dostluk umduğunu söyliyerek düşüncelerini açıkladı. Bize mektubun cevabı verildikten sonra başvekil eliyle bâzı küçük hediyeler de sunuldu. Bundan sonra bizi sınırdan karşılayıp alan mihmandarın bizi gene Leh sınırına iletmesi için araba ve atlar hazırlandı. Zilkaade başlarında (2.–12.V.1764) Berlin'den çıkarak ondört günde Silezya'nın başkenti olan ve yukarıda adı geçmiş bulunan Breslav şehrine girdik. Orada beş altı gün kaldıktan ve araba işini yeniden yoluna koyduktan sonra Leh sınırında bulunan Utripeça (Drohobycz) adındaki küçük bir kasabaya vardık. Buradan tekrar yola koyulup da zilhiccenin beşinci günü (5. VI. 1764) Hotin'e onbeş saat uzaklıkta olup Lehistan ile Buğdan toprakları arasında sınır kesimi sayılan Horodenka adlı kasabaya vardığımızda, bizi önceki gelişimizde olduğu gibi Buğdan voyvodasının mihmandarı karşıladı. Gerekli hazırlıklarımızı görmek için burada da konakladık. Sonra tekrar yola çı-

kıp on saat ilerideki Prut nehri üzerinden geçerek önce Çernaviç (Czernowitz) isimli kasabaya ve oradan da Podşan (Botoşani) adlı kasabaya geldik. Araya kurban bayramı girdiğinden ve yağmurlar da durmamacasına yağdığından, burada üç gün kalmak gerekti. Sonra gene üç günde Buğdan'ın başkenti olan Yaş'a vardık. Tam bu sırada buraya gelmiş bulunan Buğdan Voyvodası III. Ligor Bey'le (Gregor, callimachi) de tesadüfen buluştuk. Bundan sonra tekrar araba ve beygir işi düzene sokuldu. Bu sırada Kalas ve Maçin yolunun mevsim dolayısıyla çok zahmetli olduğu bilindiğinden Burlat (Bîrlad) isimli yerden Eflak yönüne doğru yol alınıp, üç günde Buğdan ile Eflak arasında sınır kesimi olan Fuhşan (Fokşani) adlı şehre varıldı. Burada da Eflak voyvodasının mihmandarı tarafından karşılandık. Bükreş'e uğramaksızın dört beş günde Tuna ile Arces (Argeş) adlı nehir arasındaki Olteliç (Olteniţa) isimli kasaba üzerinden geçilip muharrem başlarında (I–10. VII. 1764) Tuna Nehri üzerindeki Tutrakan
S:257 adlı kasabaya / varıldı. Bu kasabaya girdiğimizde on aydanberi hasretini çektiğimiz câmi ve minareleri görerek büyük bir sevinç duyduk. Tanrı'ya olan şükranlarımızı sunmak üzere secdeye kapanarak Devlet–i Aliyye'nin daha nice nice yıllar sürüp gitmesi için duâda bulunduk. Sonra Hezârgrad (Razgrad), Karinâbâd (Karnobat) ve Kırkkilise (Kırklareli) üzerinden geçip İstanbul'a doğru uçar gibi hızla yol aldık. Ulu Tanrı'nın sonsuz yardımıyla tam bir yılın sonunda, muharrem ayının ondördüncü günü (14. VII. 1764) İstanbul'a girdik. Bir müddetten beri ötede beride do-

laşmaktan sağa sola perîşan olmuş olan aklımız fikrimiz, nihâyet rahat ve huzûra kavuşmak, dinlenmek ve yeni emirler beklemek üzere evine yurduna dönüp gelmiş oldu. (fa–ḥamdan ṯumma ḥamdan ṯumma ḥamdan: Şükürler şükürler –ve yine de– şükürler olsun!).

KRALIN HAREKETLERİNİN VE TUTUMUNUN ÖZELLİKLERİ:

Adı geçen kral, bütün ilimlere ilgi duyan ve fakat bilhassa tarih bilgisine âşinâ olan bir hükümdardı. Gece ve gündüz Büyük İskender, Timur ve emsâli gibi gelmiş geçmiş hükümdarların yaptıklarını ve eserlerini okur, savaş alanında sürdürdükleri hiyleleri, aldıkları tedbirleri taklit ederdi. Ailesinin dertlerinden, sıkıntılarından uzak durur, din ve mezhep işlerine ise karışmazdı. Bütün düşüncesini ve işini memleketinin çevresini genişletmek ve şan ve şöhrete ulaşmak için sınırlandırmakta ve bunun için harcamakta idi. Muhtâc olduğu ve baş vurmaya mecbur bulunduğu adamlara karşı büyük bir alçak gönüllülük ve sürekli dostluk gösterir, çevresinde bulunan yakın komşularına ve akrabasına durumun îcâbına göre kâh yumuşak ve kâh sert davranırdı. Şu sırada işe yarar iki erkek kardeşi, bunların iki erkek çocuğu ile kız kardeşinin iki oğlundan başka daha pek çok akrabası da olduğundan, bunları kumandanlık ve diğer askerî işlerde kullanmakta ve çoğu zaman yanından ayırmamaktadır. "Benim bütün çalışmalarımın meyveleri hep sizin içindir" diyerek onları kendisine

bağlamıştır. Ayrıca devletinin ileri gelenlerine ve kumandanlarına da ikram ve itibar göstermektedir. Onların her birini görevli bulundukları hizmette tamamen serbest bırakmakta, kendilerine bir şey tenbih etmesi veya bir şeyi açıklaması gerekirse, onu gizlice söylemekte ve ikinci bir şahsî işe karıştırmamaktadır. Kendi inancına göre de böylece bu kimseyi memnun edip, hatırını almakta ve üstelik kendisine minnettar bırakmaktadır. Savaş sırasında sakatlananlar ve işe yaramıyacak hâle gelenlere emekli maaşı bağlıyarak barınmaları için emekli evleri ve çoluk-çocuklarının tahsil ve terbiyeleri için de mükemmel yurtlar kurdurmuştur. Bunlar arasında generallerin ve soyluların çocuklarının ondört-onbeş yaşına varıncaya kadar okuyup yazmak öğrenerek ve savaş tâlimlerine alıştırılarak yetiştirilmeleri için ayrıca yerler ayrılmıştır. Bunlar, durumlarına göre renkli çuhadan güzel elbiseler giyerler. Bu çocuklar reşit sayılacak yaşa geldikten sonra sırtlarına mavi çuhadan kırmızı atlas astarlı ve gümüş çaprazlı demir koparan (?) bir elbise giyebilirler. Bundan başka kiminin omuzuna sırmalı şerit takmak ve kiminin boynuna dizgin kayışı gibi bir kayışın ucunda gümüşten bir şey sarkıtmak suretiyle onu diğer emsâlinden ayırd etmek ve kendisini şereflendirmek yoluna gidilmiştir. Sonra da bu genç derhal bir bölük askere bayraktar yapılır veya kendisine onbaşılık yâhut yüzbaşılık gibi hizmetler verilmek su-
S: 258 retiyle îtibar gösterilir. / Nerede bir servi boylu ve güzel yüzlü delikanlı varsa, bu gibiler kumandanlık için olağanüstü seçkin sayılmaktadır. Zavallı soldatlar da (er) bu gibi subayların güzellik ve zarafetleriyle ancak yü-

rekleri titreyerek övünürler. Bu subaylar, erleri gece gündüz kaleden kaleye, karakoldan karakola gönderip dururlar ve belirli zamanlarda şehir içinde veya çevresindeki belli başlı meydanlarda tâlim yaptırırlar. Üçyüzüne birden tüfek tutmayı, doldurmayı ve boşandırmayı, duvar gibi birbirine yanaşık düzende yürümeyi, gözleri pek de olsa, korku içinde de olsalar hiçbir zaman sıraların düzenini bozmamayı öğretirler. Kumandanları ölmiyecek kadar bir parça ekmek ile esirden beter ve çâresiz bir hâlde bulunan bu askerleri gece gündüz tüfek elde, palaska belde, karnındaki karnında, sırtındaki sırtında yumrukları altında kullanırlar. Yukarıda yazdığımız gibi bayraktar adı altında bir tâze oğlan elinde mızrak bir bölük soldatı (eri) önüne katar ve bir işaretiyle her ne isterse onu yaptırır. Hiçbir şekilde karşı koymanın imkânı yoktur. Bunlar ikişer ikişer şehirlilerin evlerine verilirler ve orada boğaz tokluğuna ev sâhibine iş görürler. Kendilerine haftada iki gün çalışıp para kazanmaları için izin verilir. Bir sanat öğrenmemiş olanları halkın bahçesini kazmak, odun yarmak gibi işler görerek hayatta kalmaya, ölmemeye bakar. Onbaşıları iki saatta bir ellerinde isim defterleri, kışlalarında olanları kışlalarında, eğer azat günleri ise iş görüp yattıkları yerlerde yoklarlar. Yoklama sonunda, kaçmış olanlar veya iş yerlerinde bulunmıyanlar derhal ortaya çıktığından, şehir dışında bulunan küçük bir kaleden iki üç el top attırılarak durum herkese bildirilir. Bunun üzerine arayıcılar çevreye yayılırlar. Bu suça göz yummak hiçbir şekilde mümkün olmadığından kaçak pek

tabiî hemen yakalanır ve bölüğüne getirilerek kumandanına teslimedilir.Onlardasuçlunun cezasını hemen verirler. Otuz-kırk kadar yoldaşı ellerinde kırılmaz birer çubukla iki sıra olurlar. Kaçak, belinden yukarı kısmı çıplak bırakılmak suretiyle soyulur ve bağırıp çağırmasına, yalvarıp yakarmasına yer vermemek için ağzına bir parça kurşun verilir. Suçlu onbeş-yirmi kere bu sıra olmuş arkadaşlarının arasından gidip gelir ve hepsi ellerindeki çubukla kendisine vururlar. Canı çıkmağa yaklaşınca dayağı kesip esvaplarını arkasına verirler. Dükkânlarda merhem akçası adında bir para devşirmek yoluyla da güyâ kapalı bir yoldan bu olayı herkese duyurmuş olurlar. Eğer suçlu bütün bunlardan ders almaz ve iki üç kere kaçmağa baş vurursa,o zaman ayağına zincir vurulup bir dama kapatılır. Memleketin ileri gelenlerinden ağır işler için hizmetkâr isteyen, bunu getirtip günde bir parça ekmek karşılığı kullanır ve akşam yine yerine gönderir. Her bölüğün erleri diğerlerinden ayırt edilebilmek için kimi Boşnak ve kimi Macar kıyafetinde garip şekillerde giyinirler. Görenler de böylece benzetme yoluyla bir şeyler anlarlar. Fakat kral
S:259 çoğuna yeşil / çuha giydirip müslümanlara dostluk gösterdiğinden, onun bu tutumuna komşularının canı sıkılıp "Brandeburk kralı müslüman olacakmış" diye onu suçlamağa ve îmâlarda bulunmağa başlamışlardır. Adı geçen kralın bu gibi harp hiylelerinde ve politika işlerindeki bilgisi gayet üstündür. Bu yüzden kimin elinde canlı olsun, cansız olsun fazlaca birşey bulunduğunu görse, öbür dünyada haklaşmak üzere hemen alır, bâzı kere geri verir ve fakat genellikle de bugün yarın diye

oyalıyarak ihmal eder ve o şeyi mal ediniverir. Konuşmasında hem kafiyeli ve hem de düz söze hâkim olup kelime oyunları yapmakta ustadır. Şâirâne bir şekilde aldatıcı ricalarda bulunmasını ve zarif bir stille ustaca yazı yazmasını bilir. Hattâ geçen gün Nemçe kraliçesine böyle iki mânâya çekilebilecek bir şekilde, yâni kendisini yanıltmak amacıyla bir mektup yazmış imiş. Kralın bu gibi vefasızlıkları ve aldatıcı manevraları pek iyi bilindiğinden, bu mektup ortalığa yayılmış ve Lehliler tarafından bunun kopyaları yazılarak anlaşılmayan veya başka türlü de yorumlanabilen yerlerine türlü türlü mânâlar yakıştırılarak toplantılarda görüşme konusu olmuştur. Lehten geçtiğimiz sırada bize de okuyarak gösterdiler. Bir kimsenin gerek manzumeleri, gerek düz yazıları onun aklında ve fikrindekilerin tercümanı olduğu düşüncesiyle şuracıkta biz de kaleme aldık. İçindekilerin mânâsı aşağı yukarı şöyledir: "Benim sevgili dostum ve mutlu komşum, çok içten devamlı bir dostluk ve baha biçilmez bir sadakata temiz ve en kıymetli selâmlarımı ekledikten sonra,sonsuz bir dostluk dilerim. O da şudur ki:Kaderin.gerektirdiği üzere aramızda olan savaşlar yüzünden birbirimizi yeryüzünden yok edecek derecelere geldiğimizi söylemeğe lüzûm yoktur. Bu denli büyük zararlara yetkili olan insanların, yerine göre büyük faydalara da âlet veya sebep olacakları denenmiş kuralların dışında değildir. Bunu düşünerek bizimle daima dostluk ve barış içinde yaşamak üzere gayret göstermenizi ve yanınızda bulunup sizi düşmanlık yoluna itenlerin sözlerini küçümsemek lûtfunda bulunmanızı rica ederim. Size dostluk ve muhabbetle son de-

rece dayanıklı ve yolundan dönmez olduğumu göstermek ve isbat etmek için Allahın izniyle yakında size karşı bir dostluk göstermek kalbimden geçmektedir. Öyle ki bu hâli görenler "aman, aferin ne güzel!" deyip beğenecekler, duyanlar ise bu vefalı gösteriyi öveceklerdir. "Bunlar kralın düz yazısıdır." Manzumesine gelince: Şâir ve bilginlerden ve eski tanıdıklardan birisi kendisine nasihat yollu şöyle bir kâğıt göndermiş: "Benim efendim, her ne kadar şimdilik bahtınız size dost ve yükselme şansınız kıskanılacak bir derecede ise de dünyanın işi belli olmaz. Hiç umulmadık bir zamanda sizin dileğinizin aksine dönmeğe başlaması, bu dünyanın âdetlerinden uzak değildir. Zafer ve üstünlük sizde iken düşmanlarınızla dost geçinmeğe ve barış yolunu tutmağa bakar, sesinizi duyurmakta acele ederseniz si-
S: 260 zin için hayırlı olur" / şeklinde bâzı tehdit ve terbiye eder yollu yazılar yazmış. O da cevabında şöyle demiş: "Benim sadık dostum ve akıl hocam, meselâ sen çok zengin olup akçayı çok bol harcasan, sana müsrif ve parayı sokağa atan ve eğer az harcasan, o zaman da hasis ve görülmemiş derecede pinti derler. Şu halde sen ikisi arasında ortalama bir yol tutmak zorundasın. Bu girişten anlaşılacağı üzere sen şimdiki halde pek kuvvetli ve büyük değilsin ki, senden korkulup dehşete düşüle. Pek ufacık tefecik ve kuvvetsiz de değilsin ki maskaralar sürüsüne sokulasın ve halk seni gülünç bir şey yerine koyup senden bahsederek eğlenip alay etsin. Durumun aslı böyle olduğuna göre, öyle ise bu sendeki gök gürlemeleri, şimşekler yağdırmalar ve kuvvetinin dışındaki bu üstünlük gösterileri nedir? İşte bu yerinde

olmayan hareketlerin için seni kınamak gerekirdi. Ama sen beni uyarmak isterken bunu kendi kendinle kıyaslayarak yaptığın için mazur görülmeğe ve af olunmaya değersin. Aslında belki ben de senin gibi edip, filozof ve kendisinden emin biri olsam, ahbabıma böyle nasihat ederdim. Lâkin benim tuttuğum yol düşmanları aşağılamağa ve yenmeğe dönük ve hayatımın değeri memleketimin idaresine ve islahına atanmıştır. Bu sebeple senin fikirlerine ve nasihatlarına uymam mümkün değildir. Seninle olan konuşmalarım ve mektuplaşmalarım şuna benzetilebilir: Bir gün Büyük İskender'in huzûruna tekdîr ve cezayı hak etmiş bir adam getirmişler. İskender ona karşı büyüklük gösterip kendisini bağışlamış. Adamlarından safça birisi, yâ Emîr, ben senin yerinde olsam bu adamı cezalandırırdım, deyince, İskender; doğrudur, ben de senin yerinde olmadığım için bu adamı bağışlayıp serbest bıraktım, demiş."

BRANDEBURK (BRANDENBURG) MEMLEKETİNİN ÖZELLİKLERİ:

Saksonya eyâleti, güneyden kuzeye doğru uzunlamasına bir memleket olup, güney yönünde Yukarı Saksonya ve kuzey tarafına, yâni denize sınır olan bölgesine Aşağı Saksonya denilmektedir. Brandeburk memleketi bu Saksonya eyâletinin tam böğründe ve aslında Saksonya'dan sayılan bir sancak yer olup, Yanıkkale anlamına gelen Brandeburk şehri Berlin nehrine bitişik Habil (Havel) adındaki nehir kıyısındadır. Eskiden Bran-

deburk elektörlerinin başkenti olduğundan elektörler de bu adla şöhret bulmuşlardır. Brandeburk kalesi Berlin'e onaltı saat uzaklıkta ve Berlin'in batı kesiminde bir küçük şehirdir. Bundan başka Nemçe memleketi içinde şurada burada bir kaç parça yerleri de vardır. Prusya sancağı Brandeburk'tan iki yüz saat doğu yönünde, Leh ve Moskof memleketlerine komşu olup, bunun yanında bir de Baltık Denizi kenarında Pomeranya (Pommern) adında bir parça yerleri daha vardır. Kra-
S:261 lın ataları aslında / Brandeburk'ta düka ve elektör olarak Nemçe devletinin himayesi altında bulunurlarken, bundan yetmiş yıl önce Moskof ile İsveç arasında çıkan savaşlara kralın büyük dedesi de karışmış. Bu karışıklıkların ortasında Prusya'yı ele geçirerek buraya krallık ünvanını kazandırmış. İşte Prusya kralları o zamandan beri memleketlerini genişletmek amacı ile uğraşmakta, başkent yaptıkları Berlin şehrinin güzelleştirilmesi için emek harcamakta ve ellerindeki yerlerin düzeni için çalışmaktadırlar. Şimdiki kral tarih bilen ve savaştan korkusu olmayan bir adamdır. Atalarının elindeki toprakla yetinmeyip 1153 H. (1740) tarihi ortalarına düşen babasının ölümü aynı zamanda Nemçe çesarı VI. Karlos'un da ölümüne ve Nemçe devletinin karışıklıklar içinde bulunduğu bir zamana rastladığından, imparatorluk sevdasına kapılmıştır. Françe devletini de kendisine uydurup Nemçe üzerine savaşa kalkmış ve o sıralarda Nemçelilerin göz bebeği olan o çok övündükleri Silezya nahiyesini zorla ele geçirmiştir. Silezya meselesi onarılmaz bir dert olduğu için, zaman geçtikçe aralarındaki uzun savaşlara ve anlaşmazlıklara

ve Saksonya eyâletinin ayaklar altında çiğnenmesine yol açmıştır. Sonunda da bilindiği gibi Françа ve Moskof devletlerinin Brandeburk karşısında birleşmeleri olayını ortaya çıkarmıştır. Bu sebeblerledir ki Brandeburk kralı vilâyetinin kaldırabileceğinden çok daha fazla asker çıkarmak için bütün kuvvetini harcamakta ve gece gündüz Silezya sancağının korunması için gayret göstermek zorunda bulunmaktadır.

S O N

Yazdıklarımın hepsi şimdilik herkesin bildiği şeyler olduğundan bu derece uzun boylu anlatmağa neden lüzum gördüğüm şeklinde dostlar tarafından bâzı itirazların olacağı yüzde yüzdür. Buna şimdiden şu karşılık verilebilir. Yirmi-otuz yıldan sonra bu konuları bilen ve bu yolda hizmet edebilecek yetenekli kişiler bulunmayacaktır. Bulunanların ise, rivâyetleri ve bildirdikleri birbirine ters düşeceğinden, söyleyeceğine inanılır adam ya kimya gibi yahut da Anka kuşu gibi az sayıda olacaktır. İşte bu sebebledir ki kalemin sesi kuvvetle çıkarken ve bilek yazmağa elverişli iken hikâyeyi olduğu gibi ortaya koyup açıklamak ve gözle görülüp bilinenleri kâğıt üzerinde belgelendirmek çok çeşitli faydaları ortaya koyacağı için, adımızın da hayırla anılmasına sebeb olacaktır. Zaman zaman yazılı olaylara ve belgelere başvurmak gerektikçe, yazanlar yahut anlatanlarda bir kudretsizlik, dinleyen ve duyanlarda bir ilgisizlik göze çarpar. Anlatılması ve hatırlatılması gereken nice nice olayların ve bunların izlerinin ihmalin köşesine atılmış

ve unutulmuş olduğu herkesçe bilinmektedir. Şimdi geçmişteki meslekdaş ve dostlarımız, nasıl olayları ve tarihi kaleme almakla bizi bin yıllık işleri bilmenin ve öğrenmenin faydalarına ortak ettiler ise, bize düşen
S:262 görev de, böylece / ulu ve dünya sığınağı ve Tanrı'nın yardım eli, kuvvetli pâdişâhımızın büyük adlarıyla başlayan ve süslenmiş olan tertemiz bir yazıyı bir insanlık borcu, bir mertlik ve bağlılık örneği olarak gelecek kuşaklara bir anıt olabilmesi için kaleme almaktır. Ulu Tanrı onun acıma ve esirgemesinin koruyucu gölgesini memleketinin ve kullarının üstünde dâim, şenlik ve güzelliklerle dolu şâhâne zamanlarını çeşitli fetihler ve müjdelerle dolu kılsın, âmin!

DİP NOTLARI

(1) Camilerle imârethânelerde çalışanların yiyecek işleri ile meşgul olur.
(2) III. Mustafa (1757–1774)
(3) Mustafa Paşa Köprüsü Edirne'nin 30 km. kuzey batısında bulunmaktadır.
(4) Tuna'da işliyen kayık cinsinden bir nevi gemi.
(5) Erbain, yılın en soğuk kırk günüdür. Erbaine girmek ise, dervişlerin kırk günlük perhize (çileye) girmeleridir. Bu, büyük sabır istiyen bir ibâdettir. Elçimiz burada kelime oyunu yaparak, bu en soğuk kış günlerinde geçirilen dört günü, kırk günlük çile süresiyle karşılaştırmaktadır.
(6) İnce uzun, dar kayık.
(7) Macarca: Hintow, atlı araba.
(8) İki bölük.
(9) Schanz: Palanka.
(10) Tuna'da işleyen kayık cinsinden bir gemi.
(11) Macarca: Szekesfehervar.
(12) Raab, Macarca: Györ
(13) Macarca: Rabcza

(14) İstihkâm kazıkları
(15) Özel sekreter
(16) Eski Fars takvimine göre yeni yılın başlaması, gece ve gündüzün eşit olması: İlkbahar.
(17) İslâmiyetten önce Arap'ların taptığı sayıları üçyüzün üstünde bulunan putların en büyükleri.
(18) Kilim ve minderlerle bezenmiş.
(19) Arşın, 68 santim.
(20) Üzeri altın işlemeli ipekli kumaş.
(21) Dışişleri Bakanı.
(22) Nehirlerde işliyen küçük gemi cinslerinden biri.
(23) Macarca: Déveny
(24) Bir harp gemisi.
(25) Adakale bugün Tuna trafiğini düzenlemek amacıyla yapılan muazzam bir baraj sebebiyle sular altında kalarak haritadan silinmiştir. Müslüman–Türk halkı Dobruca, Bükreş ve Türkiye'ye göç etmiştir.
(26) Alman İmparatoru (1745–1765) ve aynı zamanda Loren (Lothringen) Dükası ve Toskana büyük Dükası.
(27) İstanbul Üniversite Kütüphânesi, TY nr. 6095, s. 243'de bu isim "ve Esvabya eyâleti" diye geçmektedir. Baskıda ilk harfler eksik olarak "Ebya" dır. "Esvabya" en mâkul şekil görünüp, muhtemelen Schwaben'den gelmektedir.
(28) Stadtgut bugünkü Praterin girişinde bulunan bir panayır yeridir. Eskiden burada küçük bir orman olup, sonradan orman kesilmiş ve yerine ahçı dükkânları, salıncaklar, Kegelbahn ve sair eğlence yerleri yapılmıştır. Bugün Viyana'da Stadtgutgasse adında

büyük ve küçük iki de sokak vardır. (Richard Groner, Wien, wie es war, 5. baskı, Wien–München 1965, s. 554, Fritz Molden Yayınevi)

(29) Mevsimine göre alafranga saat 21/22.

(30) Bunlardan Galata sadece bir kilise olup (1578–1584) arasında büyük bir tâmir görmüş; Cetăţuia ise daha yeni olup (1669–1671) hem kilise ve hem de manastır olarak kullanılmaktadır. (Enciclopedia İtaliana, Roma 1951, XVIII, 658–659)

(31) Bir cins kayık.

(32) Vâsıf baskısında safer ayının onuncu gününden bahsediliyor. Bu rebiülevvelin onu olacak. Zira daha önce "safer ayının yirmi beşinci günü Hotin'e vardık" denilmektedir (s. 241).

(33) Meteris, siper.

(34) Kozak beği, hetman.

(35) Toplantı odası, konferans salonu.

(36) Hindistan ve Amerika kasdediliyor.

(37) Çuhadan yapılmış ve önü üstüste kavuşturulan ve beline kuşak bağlanan Tatar elbisesi.

(38) Bugün bu gölün çevresinin adı Weissensee'dir.

(39) Başlarında bulunduğu Galzay'ları güney Afganistan'da Kandehar yöresinde 1707'de İranlılara karşı isyana kışkırtıp onların istiklâlini sağlamıştır.

(40) Burada açıkça görülebildiği üzere Ahmed Resmî, devlet sırrı mâhiyetinde olan ne kralın tekliflerini ve ne de Bâb–ı Âli'ye bildirilen husûsu açıklamıyarak ustalıklı bir şekilde kapalı geçiştirmekte ve diplomasiye olan vukufunu böylece bir kere daha göstermektedir.

(41) Büyük bir ihtimalle noel bayramı olmalı.

LİTERATÜR

J. von Hammer – Purgstall, Geschichte des Osmanischen Reiches, X Bde. Pest 1827 – 1835; Bd. VIII., S. 202, 215, 273.

F. Babinger, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke, Leipzig 1927, s. 309 – 312.

Ahmed Resmî, İslâm Ansiklopedisi, cilt I, İstanbul 1950, I, 202 vd. İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya yazmaları Katalogları, I Türkçe Tarih Yazmaları, 11. fasikül: Vakıfnâmeler, İstanbul 1962, s. 818–820

Faik Reşit Unat, Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri, Ankara, 1968, s. 102 vd., 112 vd.

Bedriye Atsız, "Ahmet Resmî Efendi", Kindler Literatür Lexikon, München 1971, VI, 1064 – 1066.

"Ahmed Resmî Efendi", Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas, München 1974, I, 23–24.

Bekir Kütükoğlu, "Ahmed Resmî", Küçük Türk–İslâm Ansiklopedisi, fas. 1, İstanbul 1974.

Bilge Ercilasun, "Ahmed Resmî Efendi" nin Türk Yenileşme Tarihindeki Yeri", ATSIZ Armağanı, İstanbul 1976, s. 127–146.

Cengiz Orhonlu, "Ahmed Resmî Efendi'nin Eflak Coğrafyası", Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 1975–1976, IV–V, 1–14.

ÇEVİRİLER

(1) Resmî Ahmed Effendi, Gesandtschaftliche Berichte von seinen Gesandschaften in Wien im Jahre 1757 und in Berlin im Jahre 1763, Berlin–Stetten 1809 (Türkçe orijinalinden, Allgemenie Literatür, Zeitung'un adı bilinmeyen bir yazarı tarafından Almanca'ya çevrilmiştir.)
(2) J.J.S. Sekowski, Prodroz Resmî Ahmed Efendego do Polski poseltwo jego du Prus 1177, Collectanea z Dziejopisow Tureckich, cild II, Warschau 1825, s. 222–289.
(3) G.B. Volz, Eine türkische Gesandtschaft am Hofe Friedrich's des Grossen im Winter 1763 1764; Hochenzollern–Jahrbuch 11 (1907), s. 17–54.